

✻ Taxandria ✻

GEDENKSCHRIFTEN

VAN DEN

Geschied- en Oudheidkundigen Kring

DER

K E M P E N

7de JAARGANG N° 1

TURNHOUT

—
JOSEPH SPLICHAL

UITGEVER

1910

Oude Vlaamsche Kempische Volksliederen

verzameld en bewerkt

met begeleiding voor klavier door

THEOPHIEL PEETERS

Voorrede

I.

Een volk heeft het recht, op zijne geschiedenis fier te zijn. De geschiedenis is de getrouwe uitdrukking van het geheele leven eens volks. (1) Om een volledig gedacht te geven, van de rol, die het door de eeuwen heen gespeeld heeft, is het voorzeker noodig dat al de feiten zooveel mogelijk beschreven zijn, zoowel op kunst- als op geschiedkundig gebied. Ieder volk heeft zijne eigenaardige zeden en gebruiken; het heeft ook zijne zangen, waardoor het bijzonder zijne vreugde en droefheid, in een woord, al de gevoelens, welke het bezielt, te kennen geeft.

---

(1) E. de Coussemaker, « Chants populaires des Flamands de France » introduction.

De oude melodieën en teksten van een volk weergeven, is zeker een bijzonder doel, en zijne geschiedenis zou zelfs onvolledig zijn, ware deze tak afwezig. Onder de Vlamingen, die bijzonder oude melodieën aan 't licht brachten, moeten voorzeker genoemd worden onze verdienstelijke Florimond van Duyse, J. Fr. Willems, J. Bols en anderen. Onder de Duitschers vinden wij Firmenich « Germaniens Völkerstimmen »; de schrijver van dit werk bepaalt zich niet, gelijk bijna al zijne voorgangers met volkspoëziën van eene provincie en zelfs van een land, maar hij geeft het dialect en de vertaling van al de Germaansche rassen op de wereld verspreid.

Geen twijfel bestaat er, dat onder de Vlamingen veel gezongen werd; dit bewijzen onze hoogervermelde toondichters. — Het Kempenland, vroeger zoo verlaten, bezit eenen rijkdom van liederen, en zonder twijfel van zeer oude; daarom heb ik, op aandringen van onzen geachten voorzitter M. Stroobant, het gedacht opgevat deze te verzamelen, daarbij het eigenaardige er van te doen uitschijnen, om de zeden onzer oude Kempische broeders er door te doen kennen. De bewoners der verschillende streken der Kempen, zullen in dezen « Liedercyclus » nog liederen aantreffen die ze misschien voor eeuwig verloren achtten, die vader of moeder, grootvader of grootmoeder zongen, wanneer ze aan hun olielampje of spinnewiel hun dagelijksch werk verrichtten.

II.

Bijna al de zangen van dit boekdeel zijn verzameld in de Noorder en Zuider Kempen. Nagenoeg alle worden nog gezongen op zekere feesten en op sommige tijdstippen van het jaar, op de straat, aan den huiselijken haard, bij burger en landbouwer. In een woord, het zijn echte volkszangen, eenvoudig en naïef; zij komen uit het volk, worden gezongen door velen, en werden door overlevering bewaard.

Ik heb het genoeg gehad ze grootendeels zelf uit den mond des volks op te vangen; — wie deze zangen vervaardigd heeft, kan niemand ons verzekeren, alleenlijk weet men dat ze onuitgegeven zijn.

Het gebeurt soms, dat men liedjeszangers op fooren en markten ontmoet; nog al dikwijls zijn ze met 3 of 4, hebbende

eene schilderij, verdeeld in verschillende afdeelingen en verschillende platen verbeeldende. Deze minnestreelen zingen de wijzen van den dag, soms begeleid met eene viool, met eene trommel of iets dergelijks, de geschiedenis verhalende achter ieder en van ieder koeplet. Op deze lange bladen vindt men nieuwe liederen, maar soms ook zeer oude. Deze liederen worden nog al eens vervaardigd door de zangers, en men vindt hunnen naam onder op het blad, dat zij zelf verkoopen. Sommige dezer liederen zijn overgedrukt van andere. Gelijk de minnezangers zijn de liedjeszangers musicussen; zij zingen, begeleiden zich met de viool en dichten zelf hunne liederen; maar de muziekkunst is bij hen de natuur en zij schrijven, bewerken hunne gedachten zonder na te peinzen, of er wel regels bestaan, die hen tot het goede brengen moeten. Als men sommige oude liederen hoort, zijn zij ook nog al dikwijls gegrond op oude gebeurtenissen, optochten en vertellingen.

III.

Hoogst tijd is het, dat men de oude Kempische liederen voor den dag haalt, (niettegenstaande dat J. Fr. Willems en anderen er eenige van verzameld hebben). (1) Zij zijn een al te groote schat voor de Kempen. Stilaan worden ze met hunne eigenaardige gebruiken, die ze met zich dragen, en waarin de oude Kempische gewoonten nog uitschijnen, op den achtergrond gedreven door de zoogezegde Fransche zangen.

Gelijk wij hooger zegden, dragen al deze liederen een echt Vlaamsch-Kempisch karakter. Wij zien den Reiseumbezemdans, den Zevensprongdans met hunne bijgevoegde liederen die men over eeuwen terug danste, alle twee hebben een zeer eigenaardig karakter, zijn in onze 1^e uitgave vermeld, en verdienen eene bijzondere aandacht; daarbij, het zou zeer te betreuren zijn, moesten al die eigenaardige liederen met hunne gebruiken verloren gaan, zonder dat er ooit iets van in 't licht gebracht werd.

IV.

Om het karakter van onze Oude Kempische Volkszangen

---

(1) Algem. verzameling van oude liederen J. Fr. Willems.

beter uit doen te schijnen, zullen wij ze verdeelen in verschillende categorieën zoo als volgt :

1. Kerstliederen.
2. Nieuwjaarsliederen.
3. Gelegenheidsliederen.
4. Minneliederden.
5. Kinderliederen.
6. Kluchtliederen.
7. Geestelijke liederen.

1^e **Kerstliederen.** — Van al de geestelijke zangen of liederen zijn de Kerstzangen ongetwijfeld de meest gekende volkszangen geweest van geheel ons Vlaamsche land. Als men de geschiedenis nagaat, zal men bemerken, dat de oorsprong der Kerstliederen tot een zeer oud tijdstip opklimt ; men vindt er uittreksels van in de oudste letterkundige geschriften van Vlaanderen en andere gewesten. Zulks is niet te verwonderen, de geboorte van O. H. Jesus-Christus, is eene ware vreugde voor het Christene volk geweest ; en dat er geschriften en oude zangwijzen van bestaan, valt niet te betwijfelen. Het Vlaamsche Kerstlied heeft verschillende vormen, soms is een lofzang of een gebed, soms breed, andere meer lichtgaande. Vóór de Omwenteling van 1789 zong men Kerstliederen gedurende de Nachtmis in de Kempen en in Vlaanderen ; op sommige plaatsen zelfs, vertoonden de zangers zich verkleed in herdersgewaad, met den stok in de hand begaven zij zich ter kerke, waar zij hunne Kerstliederen zongen door het orgel begeleid, welke na ieder koeplet spelen der fluit en mussette liet hooren. Dat gebruik is blijven bestaan tot in de 18^e eeuw, maar later scheen het gevolg er van te mishagen aan sommige christenen tot groot spijt van vele geloovigen, die, in deze doenwijze een edel gevoel vonden. Het zal dus niemand verwonderen, dat men er onder de Kerstliederen vindt, die zeer oud zijn.

2. **Nieuwjaarsliederen.** — Wij kunnen vaststellen dat de Nieuwjaarsliederen van de Kerstliederen afstammen, en mogen er bijvoegen, dat, wanneer ze van godsdienstigen aard zijn, zij ook zeer oud zijn. Zij worden soms nog gezongen in de Kempen, maar zijn niet meer in gebruik. Hier en daar, treft men een ouden man aan, die er u soms een enkel dier soort voorzingen zal. Het zingen van Nieuwjaarsliederen verdwijnt ;

alleenlijk van de kinderen wanneer zij, (bijzonder in de Kempen op boerengemeenten) gaan Nieuwjaar zingen, hoort men nog Nieuwjaarsliederen ; doch eenvoudige en kleine, gewoonlijk van eenen regel. Vóór eeuwen terug, was dit gebruik meer in voege, en, toen zong men in de Kempen zeer lange en schoone Nieuwjaarsliederen van godsdienstigen aard. Vooral bracht zulks zeer aardige gebruiken bij, bijv. : 3 mannen verkleed, gingen met eene ster (op een langen stok gemaakt in den vorm van draaimolen en bekleed met goud en zilverpapier) de deuren der dorpelingen af, hunnen Nieuwjaarswensch zingen, en voor iedere deur de ster in beweging brengen. Dit gebruik schijnt in zwang geweest te zijn tot in de 18^e eeuw.

3. **Gelegenheidsliederen.** — Deze liederen werden en worden nog veel in de Kempen (en in andere gewesten) gezongen, bij zekere gelegenheid zooals : op de Gilden, kermissen, gouden bruiloften, als de boeren verhuizen, enz. Onder deze soort vindt men er ook zeer oude. 't Is in deze liederen dat men de oude zeden en gebruiken der Kempenaars bijzonder leert kennen ; ook zullen zij in onze eerste uitgaaf eene bijzondere plaats bekleeden.

4. **Minneliederden.** — De wijn, het bier en de liefde, hebben buiten kiff aanleiding gegeven tot het scheppen van vele liederen, 't is te zeggen minneliederden, bijzonder onder de edellieden der XIVe en XVe eeuw.

5. **Kinderliederen.** — In de Kempen, gelijk in alle andere gewesten des lands, vindt men kinderliedjes, en zelfs zeer oude. Bij degene die wij gevonden hebben, zijn er, die moeder aan de wieg haars kinds zong, andere die de kinderen zingen in rond- en rijdans ; andere die ze al huppelende, hunne koord in de hand, zingen.

V.

De volkszang bestaat uit twee onafscheidbare elementen, te weten : Den tekst en de melodie. — De melodie *moet* de betekenis van den tekst juist weergeven, en, een van beide wegneemen, ware alles vernietigen. — « Le Chant, marié à la parole » zegt M. de la Villemarqué (1) is inderdaad de uitdrukking van

(1) Chants populaires de la Bretagne, t. 1.

het gedacht, de vereeniging van de melodie met den tekst is zoo innig, dat, zou de melodie eens lieds veel te kort komen aan waarde van den tekst, ongetwijfeld deze nog meer verliezen zou. Deze aanmerking is juist, 't is gelijk voor welke soort van zang.....

Vele zangen vindt men op die manier verhakkeld, en onnoodig te zeggen, dat vele onbevoegde zangers meer dan eens, melodieën en teksten voleind hebben, die verloren waren gegaan.

't Is daar, dat wij zooveel mogelijk zorg voor gedragen hebben, om onze melodieën en teksten oorspronkelijk te verspreiden; ook hebben wij zorg gedragen, geen enkelen zang uit te geven zonder tekst of melodie. Wij hebben geen tijd gespaard, geene reizen, geene opzoekingen en hebben geen dag laten voorbij gaan, als er een zanger was, die oude melodiën machtig was, hem te gaan vinden. Om de zangen oorspronkelijk te bemachtigen, hebben wij zooveel mogelijk verschillende personen de zangen die ze kenden, doen zingen, en in verschillende streken. Het is na een streng onderzoek en lastige vergelijkingen, dat wij ze in dit boek opgenomen hebben.

De volksmelodie, (zoo oude als jonge) zegt een Duitsch Toonkundige, (uitgever van oude Deutsche Volkszangen, (1) is iets van de ziel van den mensch, en is dus onsterfelijk gelijk de ziel zelf. De begeleiding integendeel, maakt deel uit van hetgeen er veranderlijk in ons is; 't is de oplossing der rede-neering en is veranderlijk en doorgaande in ons, gelijk al het aardse. Om die reden is eene zuivere melodie, zelfs zonder begeleiding, aantrekkelijk en streelend nog na verschillende eeuwen harer schepping. Een zang geharmoniseerd, is in den beginne zeer schoon, maar dikwijls vergeten na eenige jaren. Hoe komt zulks?... Wij, of niemand kan het raden! — Zou men den schrijver eener oorspronkelijke volksmelodie den naam van toondichter mogen geven?! Wat weet hij van de kunst der toonsamenvoeging — hij zingt zelf zoo eenvoudig mogelijk de melodie gelijk hij ze voelt, en het gevoelen zegt hem, in welke tonen hij zijne melodie brengen kan. — Men mag dus zeggen, dat hij een natuurlijk toondichter is; maar, geen Fuga's schrijver!.....

(1) Deutsche Volkslieder mit ihren Original-Weisen t. 1. p. VIII.

Deze regel en zijn gelijken van bestaan, was reeds door de Grieken gekend; al hun muziek bestond meest uit volkszangen. Die oude toondichters bedienden zich van geen speeltuig, zelfs niet van een klavier dat de toonsamenvoeging nog begunstigt.

Een hedendaagsch toondichter zou zich moeilijk eene melodie kunnen inbeelden zonder een klaviertoestel. Waarom? — Om reden dat hij meestal met het klavier zijne studiën van Harmonie (Toonsamenvoeging) en Contrapunt begonnen en voleind heeft. Velen zijn in de onmogelijkheid te schrijven, zonder dat zij hunne akkoorden op het klavier zelf hooren. De oude melodischrijvers zijn in bedwang gehouden door hunne eigene melodieën; 't is ook om die reden, dat hunne zangen iets karakteristieks hebben. Op zulke manier vormt zich een oorspronkelijke melodie, die in 't geheel geene begeleiding noodig heeft om te zijn wat zij is. Het is dus een natuurlijke gaaf van melodieën te schrijven.

Zulke schrijvers bestonden reeds eeuwen geleden; er zijn er velen bekend, maar ook velen onbekend; en dat er schoone melodieën van bestaan, hoeft niet gezegd te worden. Hunne melodieën werden verschillende eeuwen later gezongen, en hedendaags zijn er nog zulke melodieën onder het volk te hooren; (bewaard door overlevering, gelijk wij hooger vermeld hebben) niet alleenlijk zingt het volk ze, maar bevoegde toonkunstenaars raken zij het hart. Geen wonder dus, dat motieven van oude melodieën gediend hebben en nog gebruikt worden, voor leidmotieven van operas en andere groote compositiën, en, menig toondichter helpen in het vormen van gedachten. Een schilder tracht zooveel mogelijk de natuur weer te geven op zijne doeken, waarom zou een toondichter die natuurlijke en schoone melodieën niet trachten weer te geven? Dus toondichters tracht te dichten zonder klavier, en ge zult op zulke manier na veel studie, toondichters worden.

De muziek is om zoo te zeggen de eenigste aller kunsten die rechtstreeks uit het volk komt. De beeldhouw-, bouw- en schilderkunst zouden moeilijk den uitslag kunnen geven, dien de muziek ons geeft op dit punt. Er is geen muzikale, noch grondige harmoniekennis noodig, om eene melodie te vormen die den geest in verrukking brengt gelijk de ouden het deden, en.... men moet uiterst voorzichtig zijn om er de begeleiding

voor te schrijven, dewelke zeer verschilt volgens vele schrijvers, met onze tegenwoordige.

VI.

Hucbald van St Amands, een Belgische monnik, kreeg het gedacht in de IXe eeuw een tweestemmige melodie te vormen, wat heel aardig voorkwam; hij maakte de partij in de oktaaf, de kwint of de kwart.

Dit stelsel draagt in de wetenschap den naam van *Organum* of *Diaphonie*. Hij zette dus noot tegen noot, — dan meer noten tegen eene noot. (1) Het is de eerste wijze van muzikale grammatica, die nog geene akkoorden, maar enkel afstanden kent. Het tijdstip van Hucbald (IXe eeuw) tot de XVe eeuw, mag aanzien worden als het tijdvak van de evolutie der meerstemmige toonkunst. Adam de la Halle van Atrecht die in 1200 leefde, bezigde reeds den volledigen drieklank of het volmaakt akkoord en de toonafstanden van terts en sexte.

Het contrapunt werd echter het meest tot zijne volmaaktheid gebracht door de Belgen. Eerst hebben wij Willem Du Fay, geboren te Chimay in 1350; wij vinden nog Jan Ockeghem, in 1430 te Dendermonde geboren en die gekend was, als een der eerste Fugaschrijvers, verder vinden wij Josquin des Prez ten jare 1465, te Condé geboren en aldaar gestorven in 1521. Het is dit tijdstip, 't is te zeggen van de IXe tot de XVe eeuw, dat de begeleiding Diatoniek was, en den *Tritonus* (waar wij verder over reppen zullen) niet gebruikt werd, noch in de melodie noch in de begeleiding. Voegen wij hierbij een gezegde van Luther (die nog al schijnt toondichter geweest te zijn, en van wien de Protestanten nog Choralen zingen): « Vroeger moesten de toonzetters doen wat de *noten wilden*, doch, in Josquin des Prez zijne compositiën, *moeten de noten doen wat hij wil.* » Voegen wij hierbij, dat het gezegde van Luther waarheid blijft, en, zou men melodieën van dien tijd harmoniseeren, men drage zorg dat men doe wat de noten willen, in een woord zooveel mogelijk werken volgens den tijd.

Van de XVe eeuw veranderde dit stelsel van begeleiding, men verkreeg meer uitwijkingen. Monteverdi gebruikte de reine

(1) Het contrapunt is volgens verschillende Theoretiekers het eerst gebruikt door Hucbald van St. Amands.

kwart (*Tritonus*) in zijne compositiën, (1) en Zarlino (1558) stelde voor 't eerst eenige regels der harmonie vast. Cavaliere gebruikte vervolgens den duren den bas; en in 1580 vond men den cijferbas uit. Het was echter Rameau (1683-1764) die de harmonieleer klaar en duidelijk maakte voor iedereen, en ook zijn Harmonieboek uitgaf, dat zeer methodisch opgesteld is.

Men mag dus besluiten, dat de begeleiding van het tijdvak (IXe tot de XVe eeuw) erkennelijk is, noch aan het *niet* gebruiken van den *Tritonus*, in melodie, noch in begeleiding; en het tijdstip (XVe tot nu toe) te herkennen is, aan het *gebruiken* van den *Tritonus*.

VII.

De oude Kempische volkszangen hebben, gelijk al de volkszangen van andere landen en gewesten, hun eigen karakter, dit karakter bestaat in de draaing der melodieke zinnen en in hun rythmus, alsook in de manier van uitspraak en voordracht. Zoo hebben wij de uitspraak in de Kempische liederen, hunne algemeene vertraging in de uitvoering; inzonderheid bij den aanvang van een lied, hunnen draai, dien ze meer dan eens met vertraging op het einde van eenen zin nemen, (bijv. : De eigenlijke laatste noten van eenen zin zouden zijn:) mi, fa, mi; zulke groep zullen de Kempenaars en vooral de oude, op de volgende manier met vertraging zingen: mi, fa, (sol) (la) (sol) fa, mi.

VIII.

Door toonsoort of toonaard verstaat men eene samenbrenging van lage en hooge tonen (*gamma*). Men heeft 1^e eene *oude*. — 2^e eene *nieuwe toonsoort*.

De oude toonsoort verschilt nog al veel met de nieuwe, bijv. de Grieken hadden de oude toonsoort, en ziehier een kleine schets ervan:

Het tetrakkoord (in gebruik bij de Grieken,) was een speeltuig met 4 koorden, en had voor omvang de juiste kwart. De juiste kwart bestaat uit 2 1/2 tonen. Het tetrakkoord was soms ook bij hen samengesteld op verschillende manieren, hetgeen ge-

(1) Volgens den vermaarden Fétis, was het Claudio Monteverdi (1568-1643) die het eerst den leidtoonvierklank gebruikte (*Diabolis in Musica* bij de ouden) reine kwart, 3 gheele tonen.

beurde door de verandering van den halven toon, waardoor het ook van naam veranderde, bijv. als de halve toon geplaatst was als volgt : | mi, | fa, sol, la | het tetrakkoord, waarin de noten (met den 1/2 toon) elkander op deze manier opvolgden, noemde men Dorien; bevond de 1/2 toon zich in het midden als : | mi, | fa #, sol, | la, | noemde zich Phrygien; was de 1/2 toon van boven als | mi, fa #, | sol #, la, | noemde zich Lydien (1).

Twee dezelfde tetrakkoorden mochten elkander verbinden op de volgende voorwaarde: Als de hoogste toon van het onderste tetrakkoord terzelfdertijd de laagste toon van het bovenste was bijv.:

Deze 2 samengevoegde tetrakkoorden noemde men « Synemmena » (lat. Conjuncta). Samengevoegde tetrakkoorden waarvan de hoogste toon van het onderste verwijderd was met 1 toon van het onderste van het bovenste bijv.:

noemde men « Diezeugnema » (lat. disjuncta) (niet samengevoegde). Deze toonladder uit 7 of 8 tonen gevormd, door de vereeniging van 2 tetrakkoorden, dienden langen tijd bij de Grieken tot hunne muzikale voortbrengselen. Van lieverlede verbreedde en verbeterde men dit stelsel, men verbond de 2 samengevoegde groepen met eenen afzonderlijken toon als volgt:

Ofwel, men verbond 2 samengevoegde met 2 niet samengevoegde tetrakkoorden bijv.:

Maar er ontbrak nog een geheele toon, « Proslambamenos » genaamd, (lat. adquisitus) hij maakte geen deel uit van het tetrakkoord. Door dezen bijgevoegden toon (Proslambamenos) bekam men de volgende toonladders:

(1) Muziekgeschiedenis F. A. Gevaert.

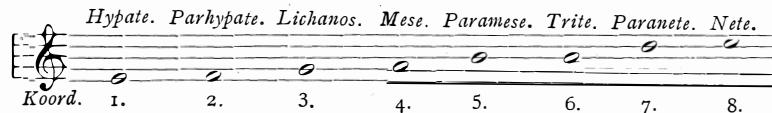

3 eeuwen later wierden deze 2 toonladders door een enkele vervangen, bestaande uit 5 tetrakkoorden te weten:

Men zegde, dat deze toonladder uit 18 noten bestond; maar, de tonen *do* en *re*, bevonden zich tweemaal in het 3^e en in het 4^e tetrakkoord; eigenlijk bestond de toonladder dus maar uit 16 tonen. Deze toonladder vormt eene diatonieke kleine tertsladder van 2 octaven.

De namen der noten der 2 eerste niet samengevoegde tetrakkoorden noemde men als volgt:

Later, wanneer men de uitgestrektheid van dit stelsel vergrootte, gebruikte men dezelfde namen voor de 9 bijgevoegde noten hierboven vermeld in het hieronderstaande voorbeeld:

Proslambamenos . . .
 Hypate hypaton . . .
 Parhypate hypaton . . .
 Lichanos hypaton . . .
 Hypate meson . . .
 Parhypate meson . . .
 Lichanos meson . . .
 Mese . . .
 Tritē Synemmenon . . .
 Paranete Synemmenon . . .
 Nete Synemmenon . . .
 Paramese . . .
 Tritē diezeugmenon . . .
 Paranete diezeugmenon . . .
 Nete diezeugmenon . . .
 Tritē hyperbolaon . . .
 Paranete hyperbolaon . . .
 Nete hyperbolaon . . .

De Grieken brachten deze ladder ook in andere tonen, juist gelijk wij onze toonladders in andere tonen plaatsden. Zij vormden 12 toonsoorten, bij dewelke zij later nog drie andere voegden, hetgeen hun getal, waarvan zij gebruik konden maken, tot 15 bracht. Ziehier de toonsoorten met hunne namen :

- 1. Hypo-Dorien (1)
- 2. Hypo-ionien.
- 3. Hypo-phrygien.
- 4. Hypo-éolien.
- 5. Hypo-lydien.
- 6. Dorien.
- 7. Ionien.
- 8. Phrygien.
- 9. Eolien.
- 10. Lydien.
- 11. Hyper-dorien.
- 12. Hyper-ionien.

(1) Sommige theoretiekers beweren, dat de laagste toon der toonsoort (Hypo-dorien) bijna overeenkwam met onze moderne kleine tertsladder van *Fa*. — Anderen beweren, dat die toon de gelijkenis van onze kleine tertsladder van *re* had. Vergelijkingen geven is gemakkelijk, maar verzekeren!... maar stellig is het, dat de toonladders, waarop de kerkelijke zangen gegrond zijn, rechtstreeks van de Grieken voortkomen.

- 13. Hyper-phrygien.
- 14. Hyper-eolien.
- 15. Hyper-lydien.

De tegenwoordige oktaaf bestaat, gelijk men weet, uit 5 geheele en 2 halve tonen. In de Grieksche theorie bestond er een verschil tusschen de Octaven, én losten zich op orde op gelijk de halve tonen zich voordeden in iedere serie tonen ; zoo hebben wij bijvoorbeeld de volgende toonladder :

1 Toon 1 1/2 1 1 1 1/2

Deze bevat dezelfde halve tonen als de volgende :

1/2 1 1 1 1/2 1 1

Wij hebben vroeger gezegd, dat de Grieken gebruik maakten van 3 verschillende tetrakkoorden, te weten : Dorien, Phrygien en Lydien ; ook bespraken wij de samengevoegde en niet samengevoegde tetrakkoorden, ook hebben wij gezegd dat men, om de oktaaf van den initialen toon te bekomen, een geheelen toon liet tusschen het 1^e en 2^e tetrakkoord of wel, dat men den hoogsten toon van het eerste tot den laagsten van het tweede nam ; in het laatste geval moest men eenen toon bijvoegen om tot de Oktaaf te geraken ; maar, dezen bijgevoegden toon kon men goed missen tusschen de twee tetrakkoorden, met hem te plaatsden op 't laatste der toonladder, hetgeen hun eene derde manier schonk om eene toonladder te vormen en die manier deed zich voor als volgt :

De verbinding der twee tetrakkoorden (met den zelfden toon) met den bijgevoegden toon van onder, gaven de volgende (1) modussen. (2).

Eindelijk de verbinding van 2 tetrakkoorden verbonden met den zelfden toon en bijgevoegden toon van boven, bracht de 3 volgende modussen nog voort; deze werden verdeeld als volgt:

Wanneer men de muziek in de kerkelijke diensten invoerde, koos men daarvoor 4 verschillende Grieksche toonschalen, en men gaf aan elk zijn nummer te weten:

1° Modus — re, mi^{fa}, sol la, si^{ut}, re.

2° Modus — mi^{fa}, sol, la, si^{do}, re, mi.

(1) Modussen — of — Toonladders.

(2) Hypo, — dessous, sous. — Hyper, dessus, sur.

3° Modus — fa, sol, la, si^{do}, re, mi^{fa}.

4° Modus — sol, la, si^{do}, re, mi^{fa}, sol.

Deze vier Modussen of (Toonaarden) wierden « Authentiques » genoemd. Z. H. Paus Gregorius leidde van deze (Authentiques) 4 plagale af als volgt:

la, si^{ut}, RE, mi^{fa}, sol, la.

si^{ut}, re, MI^{fa}, sol, la, si.

ut, re, mi^{FA}, sol, la, si^{do}.

re, mi^{fa}, SOL, la, si^{do}, re.

Van de 10^e tot de 11^e eeuw gebruikte men al die aangeduide Grieksche octaven in de kerk, maar, men kon ze niet altijd gebruiken met deze bovenstaande manier van bewerken, en verschillende van hen ontvingen namen, die niets anders aanduiden, dan overzettingen der zelfde ladder. De modus, die onze tegenwoordige kleine tertstoonladder vertegenwoordigde, was de laagste der Grieken, (Eolien) en werd met alle goed recht bewaard, terwijl men een anderen naam aan den plagalen modus gaf, te weten: « Hypo-Dorien. »

Ziehier nu de opvolging der 12 modussen (authentieke en plagale) die men in de 12^e eeuw voor goed in gebruik bracht voor de kerkelijke diensten, en waarop men nog liederen gegrond vindt:

Authentieke.

Eolien.

Plagale.

Hypo-eolien

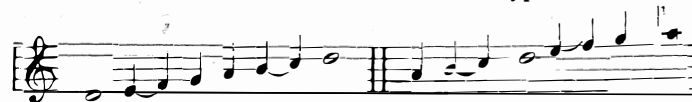
Ionien.

Hypo-ionien.

Dorien.

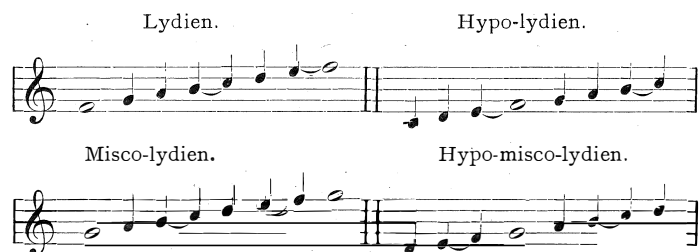
Hypo dorien.

Phrygien.

Hypo-phrygien.

In deze soort modussen zijn de kerkzangen geschreven, en ze worden over 't algemeen de oude toonsoort geheeten; voegen wij daarbij, (gelijk wij reeds hooger vermeld hebben), dat de Ouden die reine kwart fa—si 3 geheele tonen niet gebruikten, en haar den naam gaven van *Diabolis in Muscica*. De voorgaande modussen kon en mocht men in andere toonen overzetten.

Al onze liederen, die in deze modussen geschreven zijn, en de reine kwart niet hebben, getuigen van eene zekere oudheid. (1) Niettegenstaande is het moeilijk en zelfs onmogelijk den datum vast te stellen, maar wel het tijdstip. Wij zouden datums kunnen bepalen, wanneer de liederen steunen op geschiedkundige feiten.

De nieuwe toonsoort, die wij allen goed kennen, en die bestaat uit eene groote en kleine tertstoonladder, vindt haar ontstaan in de 15^e eeuw.

Wat de liederen (in de oude toonsoort geschreven) betreft, die schijnen nogal dikwijls den betrekkelijken toon aan te vallen, dan verlaten zij hem zonder eenige voorbereiding; het in- en uitvallen van den betrekkelijken toon, niet zelden op aardige manieren, is soms te bewonderen. — In de liederen der nieuwe toonsoort is de reine kwart of leidtoon (*Diabolis in Muscica*) meestal de bevallige sluiters van ieder lied of degelijken zang; zulks vindt men nooit, (of mag men niet vinden) in liederen, geschreven in de oude toonkunst. Men vindt nog zangen, die geschreven zijn in eene tweede soort van toonsoort, zij ook vallen den betrekkelijken toon aan, en missen den leidtoon in den gang van het lied, maar die soms op 't laatst

(1) In de liederen, geschreven in de oude toonsoort, vindt men de septiem of liever gezegd de leidtoon nooit op den hoofdvierklank gegrond.

het lied sluit. In sommige liederen vindt men hem in den loop der melodie, maar niet in de sluiting.

Zoo er eenige twijfel bestaan zou, over hetgeen wij over deze soort liederen zeggen, raden wij aan, de liederen te bezichtigen met een *; in verschillende hunner, zal men melodiën van kerkzang ontwaren, of ten minste verschillende uittreksels, die het Kempische volk nog zingt met hetzelfde gevoel, als zij de eenvoudigste en nieuwste liedjes zingen. — Men weet dat zekere kerkelijke melodieën, volksmelodieën in de middel-eeuwen waren, en het Vlaamsche volk, is misschien het eenige, bij hetwelk die volksmelodieën gegrond op kerkelijke melodieën bewaard gebleven zijn.

IX.

Men mag zeggen, waar zang is, is Rythmus. Het Rythmus kan op 2 verschillende manieren gebruikt worden, te weten: 1° Onafhankelijk van alle maatsoorten, 2° toegepast op de maat. 1^e Is hij niet toegepast op de maat, zooals in de kerkelijke melodieën, onregelmatig en in onderbrekende bewegingen, dan is hij onafhankelijk; 2^e is hij toegepast op de maat, dan is hij regelmatig. Het Rythmus, hoe onregelmatig het ook zijn moge, kan in de maat gebracht worden; dus, 't zou niet te verwonderen zijn, dat men liederen aantreft met 3 of 4 verschillende maatsoorten, toegepast in 't zelfde lied; als men er zulke heeft, mag men met reden zeggen, dat ze van vandaag of gisteren niet meer zijn.

Bij het hooren der liederen, waarvan het Rythmus totaal onregelmatig is, zullen de moderne ooren weinig tevredenheid toonen. Waarom? omdat ze gewoon zijn er regelmatige te hooren, en te zeer gewoon zijn aan hun symmetriek stelsel.

X.

Wij zullen de liederen met hunne Kempische uitspraak zooveel mogelijk mededeelen. De Brabanders, de bewoners der Provinciën Oost- en West-Vlaanderen, hebben hunne eigen uitspraak, zoo ook de Kempenaars, bijv. :

KEMPEN.	OOST- EN WEST-VLAANDEREN.	BRABANT.
't Is.	Ten es.	T's.
Koopman.	Keupman.	Kioepman.
Visch.	Vesch.	Visch.
Arm.	Erm.	Arm.

Zelfs in de Kempen, heeft men verschillende uitspraken, zoo bijv. :

Te Turnhout zegt men *hrre*, Hoogstraten en omstreken is het *zelle*. Synoniemen voor *ziet ge*, men zegt op sommige plaatsen *ziede*. — Zoo voor het woord *neen*; te Antwerpen, naie, te Turnhout en omstreken is het *nie* enz.

XI.

De inhoud van ieder lied zal met zijne beteekenis, soms met zijne geschiedenis uitgelegd worden; wij zullen zooveel mogelijk de eigenaardigheid ervan doen uitschijnen, en zullen ze aanduiden, juist gelijk wij ze gehoord hebben.

Niet alleen op muzikaal, maar op het gebied der archéologie, dient er de aandacht op gevestigd door hunnen toonaard, rythmus en huut oorspronkelijk karakter.

1. Kerstlied.

Langzaam.

Vertragen.

Half sterk.

Vertragen. *Vor. bew.*

De - vo - te ziel die God mint ho - ven - al, Komt, ziet wie dat ge - bo - ren

Vertrag. *Vor. bew.* *Vertrag.* *V. bew.*

is in de - zen stal: Het is de zoon al van den grooten God, Ge-

bo-ren bij de bees-ten in een kot, Ja, en dat zon-der een

Vertrag... *Vor. bew.*

Vertrag.

deur of slot.

2

De allerrijkste leit hier op het hooi,
 De koning zelf op een bussel strooi;
 De stal der beesten is nu zijn salet,
 Een houten kribbe heeft hij nu voor zijn bed,
 Ja, en zoo is zijn rijk herzet.

3.

De Heer wordt knecht en de God wordt mensch,
 Waardoor de mensch nu komt tot zijnen wensch.
 Ziet, hoedat God den mensch bemint,
 Die voor ons geworden is een klein kind;
 En hier leit in dezen fellen wind.

4.

Daar staat Maria, moeder ende Maagd,
 Die aan heur borst het kindeke Jesus draagt;
 Zij laat het zuigen van heur hertebloed
 En zingt een liëken met een rein gemoed:
 Nij, nij, nij, nij, nij, kindje zoet.

5.

Ziet hier Sint-Jozef, dien zeer ouden man,
 Hij dient de zuivre maagd alwaar hij kan:
 Hij klieft het hout en stookt een vuurken aan,
 Hij roert de pap, en 't wordt door hem gedaan
 Ja, in het schijnen al van de maan.

6.

De Engelen zongen uit het Hemelsch hof,
 Met zoete stemmen een zang van eer en lof:
 «Gloria,» zongen zij, «aan den hoogsten Heer,
 «Met peis en vree aan die Hem beminnen zeer,
 «Nij, nij, nij, nij, nij, kindje teer.

Dit kerstlied is zeer oud. Wij hebben op 2 verschillende plaat-
 sen hetzelfde gehoord te weten: te Rethy, en te St. Antonius
 (Brecht).

2. Kerstlied.

Langzame beweging.

Vertragen. . . . . En Ma - ri - a op

ha - re slaap - ka - mer - ken trad ve-re gau-di - a, en den
Vertragen. Vor. bew.

Hei - li - gen En - gel die hood - schap bracht. Ve-re ma-get, Ma-
Vertragen. Vor. bew.

ri - a. Ve - re ma - - - get, Ma ri - - - a.
Vertragen.

2.

O Maria, Gij zult er een kindje (1) baren, vere gaudia.

En dat zal 't er (2) de wereld bewaren. Vere maget, Maria. (bis.)

N. B. Men hoort dit lied soms nog zingen rond Heist-op-den-Bergh; het is zeer oud. Wij bemerken in den tekst het woord *vere*, een Latijnsch woord. De Latijnsche woorden in volksliederen toegepast, getuigen op gebied van tekst volgens verschillende schrijvers van hoogen ouderdom te zijn.

(1) Bij het hooren des lieds zong men: (kindeken).

(2) » » » » » » » ; (geheel) er bij.

1. Nieuwjaarslied.

* *Langzame beweging.*

The musical score for 'Nieuwjaarslied' is written in 3/2 time and B-flat major. It consists of three systems of music. The first system includes a vocal line with lyrics and piano accompaniment. The second system continues the vocal line and piano accompaniment. The third system concludes the piece with a 'Vor. bew.' (Vorspiel) section. Performance markings include 'Langzame beweging.', 'Halfsterk.', and 'Vertragen.'.

Langzame beweging.

Halfsterk.

Vertragen.

Vertragen.

Vertragen. *Vor. bew.*

Zoe - te Je - sus uit - ver - ko - ren, In een stal zijt Gij ge -
 Zu - te - - - - 'n

bo - ren van een zui - vre Ma - get klaar, Gij be - gint een noot te kra - ken, Die zeer
 - - - - - 'n Moa - get kloar, - - - - - kroa - ken, - - -

The first system of the second page of the musical score. It features a vocal line with lyrics and piano accompaniment. The tempo marking 'Vertrag.' is present above the staff.

Vertrag. *Vertrag.*

bit - ter U zal sma - ken, Bin - nen dri - en - der - tig jaar.
 - - - - - smoa - ken, - - - - - jaar.

2. Gij en zoekt maar onze herten,
 Daarom lijdt Gij zooveel smerten
 Voor den mensch in 't openbaar,
 Daarom moeten wij U minnen,
 Met eens wel te gaan beginnen
 Bij dat zoete Nieuwejaar.

3. U wordt een(en) naam gegeven
 Een(en) naam, zeer hoog verheven,
 Jesus noemen wij U wel.
 Wie voor dezen naam moet knielen?
 Alle geesten, alle zielen,
 Hemel, aarde ende Hel.

4. Een(en) naam zoet bovenmate,
 Zoeter als de honingrate,
 Klaarder als de zon voorwaar!
 Wil hem in ons harte schrijven,
 Dat hij daar altijd mag blijven
 Met dat zoete Nieuwejaar.

5. Op den achtsten dag besneden
 Wiert Gij in Uw teere leden.
 Ziet eens wat de liefde doet!
 O klein kindje, jong van dagen,
 Hoe kondt Gij dat zoo verdragen,
 Dat Gij stort' uw dierbaar bloed!

6. Ziet, o groote zondaar heden,
 Wat dat Jesus heeft geleden;
 Groote pijn vóór en naar,
 Hoe dat Hij Hem laat besnijden,
 Om van 't kwaad ons te bevrijden
 Met dat zoete Nieuwejaar.

Dit Nieuwjaarslied is van geestelijken aard, en hoogstwaarschijnlijk oud. — Het is opgenomen van eenen persoon van Achtel, (Gehucht van Ryckevorsel,) die nochtans den tekst niet geheel en al van buiten kende. Eenigen tijd later vonden wij den tekst bij Mr. Cornelissen te St. Antonius. De tekst is onveranderd gebleven.

2. Nieuwjaarslied.

Lichtgaande.

'Ne zaal - ge Nieu - we - jaar, Be - trach - ten al - le menschen, Dan
'Ne zoal - ge nieu - ve - jaar, Be - trachten al - is meensen, Dan

Half sterk.

zal ik u daarna Nog wel wat an - ders wenschen : ge - luk, ge -
zal ik 'w doarnoa Nog wel wat an - ders wenschen : - - -

REFREIN.

luk, Dees jaar is zonder druk ! Niet meer gezocht, la, la, la, la, la, la, Niet
jaar - - - Nie mer - - - Nie

meer ge - zucht, la, la, la, la, la, la ! Ge - luk, ge - - luk, Dees
mer

jaar is zon - der druk.
jaar - - - der

2.

De boer zal voor dees jaar,
Zijn schuur doen grooter maken,
Tegen de oogst komt aan,
Zal alles vol geraken
Het vlas, (bis)
Dees jaar een dobbel was.
Niet meer gezocht enz.,

3.

De wever zal zijn laai (1)
Dees jaar wel laten klinken,
Tot winst van zijn schapraai
En 's Zondags lustig drinken.
Zijn vrouw (bis)
Zal zingen bij 't getouw
Refrein :

2.

— — — veur — jaar,
Z'en — dun grooter moaken,
— — — eugst — oan,
— — — geroaken.
Het vlas, (bis)

Refrein :

3.

De wever zal z'en toaai
— — — laten —
— — — z'en schapraai
Z'en vrouw (bis)

Refrein :

(1) Touw, om te doen rijmen op schapraai.

4.

De snijder, in dees jaar,
Zal van geen werk klagen ;
De schoenmaker drij paar
Voor 't minste alle dagen.
Zijn Trien (bis)
Zal dan niet zuur meer zien.

Refrein :

5.

De liëkenszanger dan
Zal zijn dan wel kontent,
Als ieder leven kan,
Zien ze op geen drij, vier centen,
In vrée (bis)
Op merkt of staminé. (1)

Refrein :

4.

— — — — *joar,*
— — *gen werrek kloagen ;*
— *schoenmoaker — poar*
Veur 't minsten — doagen
Z'en Trien (bis)
— — *niet zuur mer zien.*

Refrein :

5.

De liekeszanger dan
Zaï zen — — kontent,
As — lèven —
— — — *gen — — —*
— — —
— *mert — staminé.*

Refrein :

Dit lied is overgenomen van personen van Merxplas en van J. Cornelissen (Ons volksleven, VIII bl. 136-137,) en schijnt tamelijk veel jonger te zijn van tekst en muziek dan het voorgaande. — Hoogst waarschijnlijk is het, dat de 2 eerste regels veel ouder van muziek zijn dan de 3 laatste. Men komt meer dan eens zulke mengelingen tegen. Zoo vindt men zelfs bij de opneming der liederen jongeren tekst op eene zeer oude melodie. 't Is echter zeer moeilijk die liederen te veranderen en, 't zou zeer onvoorzichtig zijn zulks te doen. Daarom geven wij het onveranderd op. Alleenlijk den tekst zetten wij recht op sommige plaatsen verhakeld en de melodiën hier en daar niet met den tekst overeenkomende. Voorts schrijven wij er de begeleiding voor van het vermoedelijk tijdstip.

(1) Estaminé-Herberg.

(Wordt voortgezet.)

De Keuren van Vosselaer.

(22 April 1465. -25 Juni 1567)

« Cope van alle darticulen van keurboeck gescreven op wit parquement. »

Dit syn de ordinantien vande keuren gemaect ende metten vonnisse gesteet volder Vierscharen tot Vosselaer by Janne de Vos, Meijer, Wcutter Mertens, Olivier vander Sypt, Jaspar Lembrechts, Willem van Wolgate, Claeus Proost, Hendrick Bruynseels ende Merten Thys, Schepenen inde bancke van Vosselaer, ende oock bij meer goede mannen & ingesetenen des Vorgs(eyden) dorpes *inden jaere onstheeren duysent vierhondert vijffentsestig, twee en twintigste daghe in April* gedurende een jaer lanck ende daer en vynden te staene altyt opt verbeteren van Heere*), Schepenen en de goede Mannen van de voirgs(eyden) Dorppe.

1. In den ersten soo sal men altet broot backen opt ge-

(*) Over de Heeren leze men de nota hierna.

wichte van Herenthals ende soo wie dair aft in gebrecke bevonden wort, die sal verbeuren vier stuyvers halff den Heere ende dand(er) helft de keurmeesters, ende dbroot verloren deen helft vanden broode de Armen te duylen ende dander helft dair de keurmeesters dat beheeren.

2. Item soo sullen de backers allet broot van terwe van rogge van den meele gelyck alst vand(en) molen coomt sond(er) argeren, ende soo wie contrarie dair aff dede die sal verbeuren vier stuyvers halft den Heere ende dand(er) helft de keurmeesters.

3. Item soo wie zijn broot misbackt ende men dan bevindt dat te cleyne is, die sal verbeuren acht stuyvers, deen helfft den Heere, ende dander helft den keurmeesters, ende daer toe noch 'd broot verloren, ende dat te beheeren dair de keurmeesters dat geliven sal.

4. Item alt gewichten die men te cleyne vindt die sal verbeuren die de gewichten heeft ofte mede behelpt vyff stuyvers gans tot ons Heeren behoeff.

5. Item dat niemand bier vercoopen en sal die meer dan vier stuyvers aent vat winnen sal, ende soo wie contrarie doet, die sal verbeuren eenen ouden schilt tot ons Heeren behoeff.

6. Item soo sullen alle diegegene, die bier vercoopen alte huer bier uittappen, ende vercoopen sond(er) valssch(eid) gelyck als syt ontfangen vande brouwers opt verbeurte van acht stuyvers de helft tot ons Heeren behoeff ende dander helft totte keurmeesters.

7. Item soo wie dat tapt, die sal hebben alte syne potten groot genoch daer hy bier mede vercoopt narden maten van Herenthals opte verbeurte van vier stuyvers, ende daer toe de potten verbeurt de helft den Heere, ende dander helft den keurmeesters, ende dat niemand met steynen potten bier meten en sal ten sye dat sy gepinde maete hebben groot genoch synde opte pene.

8. Item soo wie laet te tappen oft te backen om der keuren wille die sal een heel jaer stilhouden van backen ende

tappen ende nochtans staen ter correctien van Hee(re) Schepe(nen) ende goede mannen des voirs(yden) Dorps.

9. Item van allen den voirs(yden) punte soo sal hem eeniegelyck hem selven bedragen, ende alle backers ende tappers sullen daer af eedt doen alsoo dicke ende menighwerfs als men dat aen hen versuken sal.

10. Item soo wie van buyten den Dorpe int gemeynbroeck beempde liggende heeft, die sal mogen brengen op elck dachmael teghen een koeye ende niet meer opte verbeurte van thien stuyvers tot ons Heeren behoeff, ende daer toe schot, gelyck dat die van buyten den ingesetenen des voirseyden dorps schutten van daer die beste synt.

11. Item dat niemant gheen hencxte en sal heuwen gaen opte vroente noch int broeck oft oock in niemants erve, ten waere een hencstpeerde van eenen jaere, ten waer oock dat die ghene die den hencst toebehoorde over de Heilighen sweere dat hy dien hencst op syn selfs erve te weyden gedaen hadde, ende dat hy ter tyt dat hy gecallengiert wordde tege synen danck uyt syn selfs weyde geloope waere, daer mede sal hy sonder verbeuren volstaen.

12. Item dat men bevonde dat iemant syn peerden met opset by nachte int broeck dede van halfs Mey tot dat dry liedens gras oft hooy int broeck hebben, sullen verbeuren telcke male vier stuyvers, soo dickwils sy bevonden sullen worden tot des Heeren behoeff.

13. Item oock en sal niemant gheen lyffschape int broeck stouwen, ten sye mestschape, die totten broecke hooren noch oock niemant van buyten oft van binnen gheen mestschape, incoopen en sullen omme 't gebruyck van den broecke opte verbeurte van acht stuyvers.

14. Item soo wat boden hen verhuert hebben, die sullen gaen woonen daer sy verhuert syn opte verbeurte van eenen ouden schilde, deen helft tot ons Heeren behoeff ende dander helft tot des geens behoeff die de bode gehuert heeft. Ende soo wat boden die in huerendienst syn, ende buyten huerendienst gaen, sonder consent van hueren-

meester ende vrouwen, die sullen oock verbeuren eenen ouden schilt half den Heere ende dander helft den meester ende vrouwen, ende heure heure verloren, ten ware dat de boden deuchdelycke redenen oft beschyt consten bewysen soo sal dat moghen geschien, alsoo verre als de reden den Heere, Schepene ende goede mannen redelyck duucht wesen. Ende oock oft gebeurde dat de meester oft vrouwe oirloff gawe haeren bode sonder eenighe redene redelyck wesende den Heere, Schepene) ende goede mannen die sullen oock verbeuren eene oude schilt als voorseyd ende daer toe opleggen haeren dienstbode haer huere van den heelen jaere.

15. Item soo wie de keurmeesters qualyck toespraecke, oft met quaden woirden vuerliepe om der keuren wille die sal verbeuren alsucken brueken als de Heere, Schepene) ende goede mannen van Dorpe voirgenoemt ordineren sullen.

16. Item oock en sal niemant op Couwel*) hoye tsy maeyen opte verbeurte van eenen ouden schilt tot ons Heeren behoef de tweegedeel ende tderden deel tot tgeens behooff die 't voir brenghet.

17. Item soo wie syn goeden erve oft erffrenten vercoopt binnen de Heerlyckheyte van Voirsselaer ende het pontgelt versteect, soo dat hy binnen ses weken na dat geschiet den Rentmeester niet condt en dede, die sal verbeuren tot sHeeren behooff twee goude realen soo dicwyls als dat bevonden ware.

18. Item soo wie int Aa*) niet gegraven en heeft eenen dagh ende int broeck niet en heeft, dat die daar uit blyven sal seven jaer met syn beeste oft hy syn beeste dair inne broect dat hy alsdan sal geschut worden als buytenlieden. Ende dit overdrag is gemaect int jaer M.IIIJcLXXIJ VIIJ dage in Januario.

19. Item soo wie syn mes treekt deene opten anderen dat die verbeuren sal xvij stuyvers tot s'Heeren behooff, ende die eenen anderen bloetlaedt die sal staen tot s'Heeren correctie.

(*) Cauwel nu Couwenberg was vroeger gemeente goed.

(**) De Aa is eene kleine rivier die door Voirsselaer's gebroekt of beemden loopt.

20. Item soo wie bier binnen de Dorpe vercoopt, die sal tweederhande bier hebben te wetene van xvij st. ende van twelf stuyvers, niet te min oft hy geen bier van xvij st. en hadde soo sal hy altoos bier hebben van twelf stuyvers sond verdragen op de verbeurte van eenen ouden schilde tot sHeeren behooff ende oft men dair mede met iemant simuleert soo en salt van geenderen weerden syn.

21. Item soo wat gansen dat men vindt inde vrde(?) beempden, ende geschut worden, dair sal de Heere aff hebben een gans voir syn recgt, en den schutter syn schutgeldt.*)

22. Item soo wie dat inden Dorpe zuyege peerden oft schape hout, die salse houden binnen de synen, noch oock water noch weyde opt s' Heeren straete halen, dan binnen den synen als voorseyd, ende de schapen principalyck opt syn selfs weggen houwen, alsoo dickwyls als dat gebeurde die sal tot elcke tyde daer aene verbeuren eenen hollandschen gulden tot sHeeren behooff.

23. Item is gesloten bij die geheele gemynte bij consente van den Meyere ende Schepene dat de heyliggeestmeesters, van des Heiligeestwegen en sullen geven eenighe ghiften eenighe Armen van buyten den Dorpe comende oft eenighe ingesetenen die van buyten syn, sy en willen de selve onderhouden als sy gebrek hebben.

24. Item is overdraeghe altera Johanis anno XVcXLIIIIJ soo wie den Heiligegeest genieten ende hair nootruft daer af hebben, dat de Heyliggeest na hair aflyvigheyte sal wesen een kint int goedt ende blyven voirtaen bij die voorseyde keure Heyliggeestmeesters Schepenen ende de geheele gemynte.

25. Item is noch gesloten ende by die Gemynte overdragen by consente van Meyere ende Schepenen dat men d' broeck sal hoyen ende vrden(?) gelyck aend vree(?) beemden als waarby dat men tselve broeck sal mogen voir den oogst

(*) Op deze en volgende bladz. komt meer dan een woord voor dat onleesbaar was ter oorzaak van de..... schieters. Tot over eenige jaren lagen onze archieven op den zolder van 't gemeentehuis: 't is dank aan Mr den burgemeester K. Van Roey dat er nu beter voor gezorgd wordt.

hoyen, ende dat niemant syn beesten stouwen ensal int voorseyde broeck alsoo verre als dair drye lieden hooy oft gras in hebben, ende als die lieden huer hooy dair ut hebben dat dan wederom gemyn syn soude. Ende dit selve is overgegeve dat drie jaer duere soude om mede te proeven.*) Dit is aldus overgegeven de vij dagh january anno XVcXLIIIJ op de pene.

26. Item is noch overgedragen by die geheele gemeynthe, dat eeniegelyck d' Aa tegen syn erve sal graven ende ruymen op de pene naervolgende d'Heere van Liere geordineert dair toe. Aldus gedaen in voechstgedinge altera Johannis Baptistae anno XVcXLIIJ.

27. Item is overgedraegen onno XLIIIJ altera Johannis by de Gemeynthe, dat niemant van buyten bijen inden dorpe van Vorsselaer brengen ensal oft oock niet aannemen ensal tote verbeurte van twee Carolus gulden half tot behoef van de Heere, ende half den aenbringere, ende sullen binnen drie daegen nae dat sy gecalengiert syn moeten vertrekken op dobbel te verbeuren.

28. Item is overdragen metten Meyere ende Schepenen van Vorsselaer ende metten gemeynthen dat niemant inde Vispelick-oft Pallaer beke**) eenighe dammen maecken oft leggen en sal opte verbeurte van vier oude groote half tot proffyt vande Heere ende dander helft diens erve dair de dam geleyt sal syn.

29. Item is noch overdragen ende metten Schepe ende gemeynthe gesloten dat niemant van wat conditien hy sy opte Pallaer-Aert***) torve steeken hoye maeyen oft eenigerhand strooysel mayen oft leem graven ensellen oft dair eenighande russchen steeken om te verbranden, ten waere dat die van Pallaer eenighe leem behoefde aen huer huysen dat mogen sy daer graven ende anders niemant op de verbeurte van XX

(*) Waarschijnlijk is die te nemen proef niet gelukt want in margina staet hier « Dit punt is naer der handt gerevoceert. »

(**) Vispelick vroeger, nu Vispluk en de Pallaer zijn twee der oudste gehuchten van Vorsselaer. Door beide loopt een klein beekje waarvan hier spraak is.

(***) Dat waren gemeentegronden die « Aert. »

stuyvers tot proffyt van den Heere ende daenbringer sal hebben X stuyvers, dit is aldus overdragen ende metten gemeynthe gesloten opt voeghstgedinge anno XVcXLV den 25 Juny.

30. Item soo wie men bevint snidende oft pluckende op eens anders lant termpte (?) oft bempde sal verbeuren den sack ende XIJ stuyvers te deylen in drye gelycke deelen, wairaf het een derdendeel sal hebben myn genadighe Heere, dander derdendeel de aenbringere, ende 't derde derden deel degenen die de schade lyt.

31. Item soo wie men bevindt syn schapen oft andere beesten huedende op eens anders erve sal verbeuren IIIJ stuyvers half myns genaedighe Heere ende dander helft den aenbringer ende staen tot correctie van den Heere vande gecommiteerde wille ende ende yegelyck sal in desen of tsyne mueghe schutten.

32. Item soo wie syn vercken out wesende drie maenden ongerinct laet gaen sal verbeuren een stuiiver soo dick ende menighmale sy bevonden sullen worden, behoudelyck als sy gecalengiert syn, dat sy nae dierete IJe etts.. calengieringhde verckens voirts sal calengieren.

33. Dat men maer vier kuerlydcke verren (?) veerzen (?) onderhouden en sal opt gemeyn broeck ende wat verren (?) men meer bevint sullen geschiet worden gelyck andere schuttelecke beesten.

34. Item soo wie men bevint ongewoonlycke wegen gaen rydende oft maecken over eens anders erve sal verbeuren IIIJ stuiivers half voir den Heere, dander helft den aenbringer, oft degenen over wiens erve de ongewoonelycke wegh geslaegen wordde.

35. Op den 25 Juny altera Joi.s Baptiste is overdraegen opte voechsdach, soo wie wilt schadden torven ofte mayen op eenighe van de gemeynen vroenten die schot oft genot en heeft inde voorseyde Dorpe die sal verbeuren eenen Carolusgulden, de twee gedeelen tot 's Heeren behoef ende 't derdendeel de aenbringer. Actum anno XVc vyfftygh ten daege ut supra.

36. Item te date als vors. anno XVcvyftigh altera Johannis op de voechtdagh is gesloten gelaudeert geratifieert ende geapproveert geweest by de Meyere Schepenen ende de heel gemeynte van Vorrsselaer alle dese voirs(eyden) Articulen die dese kuerboeck inhouden is.

37. Op den voechstdach altera quasimodo anno XVcLIJ soo is overdraegen gelaudeert, geratifieert ende geapproveert byden Heere, de wedt ende geheele gemeynte alle de articulen die den kuerboeck inhoudende is.

38. Op de voehstdach altera Johannis anno XVcLIJ de 25 Juny syn als voire by de Heere, wedt ende Gemeynte de Articulen des keurboeck gelaudeert ende geratifieert ende geapproveert.

39. Op den voechtdagh anno XVcLIIJ de XXVIe Juny is overdraegen by de Heere, wet, ende heel gemeynte, dat soo wye eenighe beesten soodaenigh die waere met opsetten willeden sullen hair schade betaelt van degenen die sulcx dede, daeraf sal de schutter hebben voir hem IIIJ stuyvers en die lieden sullen hair schade betaelt van degenen die sulcx dede, nair estimatie van goede mannen hun des staende ende voorts staen tot correctie van den Heere.

40. Item soo wie binnen de heerelycheyt van Vorrsselaer bier brouwt oft vercoopt en sal de pot niet hooger vercoopen dan een oort ende tlyne bier een Negenmenneken naer volgende doude oirdinantien, ende dair toe sal de tapper den keyser noch moeten betaelen syn impost, ende soo wie bier van buyten wilt inleggen ende metten pot vercoopen ensal dat bier niet hooger mogen vercoopen dan aen 't vat winnen IIIJ stuyvers dies sal daer inne gerekent worde des keyzers impost ende hier aff sal eenieglyck tapper als hy daertoe versocht wordt onder eed moeten vercleeren ende hen selven bedraegen wat hy sulcke bier inne gekocht heeft omme alsdan te reduceren ende te rekenen naeden incoop des keyseren synen imposte ende de tapper vier stuyvers voor syn moeyte, ende dits aldus overdraege altera Johannis Bapt. anno XVcLV de XXVe Juny by de Heere, Wet, en geheel gemeynte op de

pene van eene oude schilt nairvolgende de oirdinantie inden ouden keurboeck begrepen.

41. Item soo wie alhier tot Vorrsselaer bier van buyten uitgescheyden bier, van oversant ende zee comen wilt inleggen omme te tappen ende te vercoopen die sal comen by den Drossaert- oft Meyere ende voor twee Schepe aleer hy eenigh bier van buyten sal mogen vercoopen ende hem vercleeren onder eedt voirder Drossaert oft Meyere ende twee Schepenen oft Leenmannen hoe vele sy elcke (t)onne vande buytenbiere gecocht hebben, dat gedaen synde salmen dair op rekenen IIIJ stuyvers vorden impost ende IIIJ stuyvers voir den tapper, ende dan 'tselfste bier van buyten nae advenant te vercoopen en niet hogere opde pene van een oude schilde tot des Heeren van Vorrsselaer behoef ende IIJ stuyvers voir den aenbringe telcken male als men iemant hier inne gebrekelyck bevinden sal, wel verstaen dat die gene die huer bier van buyten vercoopen eer de officier ende Schepe van huere innecoop syn geadverteert sullen vallen inde voirs pene alsoo wel als die gene die huer bier hooger vercoopen dan den incoop men IIIJ stuyvers vorden impost, ende vier stuyvers voir den tapper soude mogen bedraegen ende voirtaen blyven by de oirdinantien van voirgaen jaren, naervolgende den keurboeck dits aldus overdraegen ende gesloten opt voechstgenechte de XXVe Juny anno XVcLVI by den Heere Schepe kerkmeesters, heylichgeestmeesters ende geheele gemeynte.

42. Item dat men de heyrstraete*) cusbarlyck sal maeyen ende nyet op layen dan met eender gaffele oft rieck daer af de tande sullen sullen vyff duymen van malcanderen staen op de pene van een kr. gl. (karolusgulden) en den aenbringer IIIJ stuyvers Actum te daete ut supra.

43. Op den maendagh altera quasimodo dato XVcLIX op de voechsdagh is overgedragen ende gesloten soo wye eenighe valvekens open laet staen, dat die sal verbeuren vier stuyvers half tot behoef van den Heere ende dander helft den aenbringere.

(*) De heystraat of hesstraat is heden nog eene groote baan.

44. Op maendagh den VIIJe January anno XVeLIX stilo brx op den voechstdagh is overdraegen ende gesloten by de Drossaert Schepenen ende Gemeynthe, dat alle brouwers binnen Vosselaer bier sullen mogen brouwen daer aff sy den pot voir eene groote Brab. oft drie potten voir eenen st(uyver) sullen mogen vercoopen ende niet hooger op de pene van IIIJ st(uyvers) soo dicwils tselve bevonden wort halff voir onsen Heere van Vosselaer ende dander helft voir den aenbringere.

45. Item sullen de selve brouwers niet te min bier hebben van een oort den pot of vier potten voor eenen st(uyver) tot grive van ingesetenen van Vosselaer op de pene van vier stuyvers soo dicwils tselve bevonden wort half tot behoef van onsen Heere van Vosselaer ende d'ander helft voir den aenbringere.

46. Wel verstaende dat tselfste oerts bier dwelck de selve brouwers sullen moeten hebben, sal peninx wert syn nae advenant van gr biere tot destinatie van den Heere Schepenen oft keurmeesters de welcke tot sulcken keur sullen mogen wordden geordineert op te pene van IIIJ stuyvers soe dickwils tselve bevonden wort.

47. Dat oock niemant gheen bier van buyten alhier tot Vosselaer hooger vercoopen sal dan den pot eenen grx oft drye potten eenen stuyver op de pene van IIIJ stuyvers soo dickwils tselve bevonden wort, half tot ons Heere van Vosselaer behoef ende d'ander helft voir den aenbringere ten waere bier dat comen waer over zee.

48. Dat niemant gheen ruijeghe schapen houden en sal binnen Vosselaer op de pene van eenen holland gulden tot des Heeren van Vosselaer behoef soe dickmals men dat bevinden can ende een halven hollands gulden soo wanneer de gebreckelycke by den gesworen keurmeesters bevonden sullen wordden ruyge schapen te houden. Ende voirtaen syn D' officier Schepenen ende gemeynte bleve by de oude keuren naervolgende den keurboeck.

49. Op den voehstdagh naer st Jan anno XVcLX syn

dese voorschreven jointen by den Drossaert schepe ende gemeynte tsamen geaccordeert ende gecontinueert totten naeste voechstdagh.

50. Op den voechstdagh altera Johis Bap. anno XVcLXI des woensdaeghs is overdraegen en geordineert by de Drossaert schepe ende gemeynte van Vosselaer, dat niemant binnen den selven Dorpe en sal mueghe eenighe bier brouwen dat hy hooger sal mogen vercoopen dan een oort den pot opte verbeurte van een ouden schilt tot behoef van den Heere alsoe dickwils tselve gebeurde al naevolgen den ouden keurboeck. Ende blyvende voirts by de oude keuren daer voirmaels op gemaect ende geordineert.

51. Ende syn gecalengiert alle degene die ten selven daege niet ensyn gecompareert ende gewesen dat sy syn te rechte gecalengiert.

52. Item den voechstdagh altera Johis Bap. anno XVcLXIJ is overdraegen ende geordineert by den Drossaert Schepenen ende gemeynte van Vosselaer dat soo wanneer iemants besten gecomen sullen syn in iemants beempde weye oft heye, dat die sullen verbeuren by daege eenen stuyver ende by nachte twee stuyvers soo dickwils tselve gebeuren sal voor schot.

53. Op donderdagh de vierde february anno XVcLXIJ stilo Brab is overdraegen ende geordineert by de Drossaert ende Schepenen myns genadige Heeren van Arenbergh in syn Lande ende Heerlyckheyte van Vosselaer, dat alle brouwers binnen de selven Dorpe heur geneirende met brouwen sullen van nu voortane moghen brouwen bier de pot van een half blancke overmidts den dieren tyt ende niet hooger, behoudelyck nochtans sullen altyt daer by moeten hebben bier den pot van een oert, ende oock een oert werdt synde, voir eeneniegelycken die dat sal begeiren te hebben tsy te drinken oft met den pot te haelen. Ende en sullen oock geen bier van buyten mogen in huys hebben, tappen oft vercoopen ten waere bier van overlant ende zee gecomen syn, ende dat al opte verbeurte van eenen ouden schilt soo dickwils men anders bevonde tot behoef van mynen genadige Heere wel ver-

staende dat soo, wat tappers die selve niet en brouwen, ende van buyten begeerende bier te haelen en sullen altyt maer eenderley bier oft van eenen pryse moghen haelen oft in huys hebben ende tselve vercoopen naervolgende de oirdinantien vande keurboeck daer voirtyts af gemaect synde, ende dit al by provisie totten naesten voechstdage houden, nochtans de keurboeck ende alle darticulen des selfs van werden ende is tselve ter manisse van den Drossaert metten Schepen-vonisse gewesen staat ende macht te hebben in alder maniere als voors(eyd).

54. Op den Vrydagh des anderendaeghs naer S. Jans dagh anno XVcLXij wesende op den voegsdagh is geordineert by den Drossaert schepen ende gemeynte van Vorsselaer, dat sy blyven by de voirs articule nopende den brouwer ende inleggende van den biere tot dat den tyt van den impost sal syn geexpireert ende dat van dan voirttange de brouwers huer bier niet hooger en sullen mogen vercoopen dan eene gre den pot, dwelke sy nu een half blancke syn vercoopende ende dat overmidts den dieren tyt, ende dit al by provisie totten naesten voechstdagh toe houdende nochtans de keurboeck in allen sy articulen van weerden.

55. Op den voechdagh altera Johannis Baptist XVc jaer ende LXVIJ is overdraegen by den Droseaert van sHeeren wegen Schepenen ende Gemeynte van Vorsselaer dat uyt elcken huys maer en sullen mogen gebrocht worden opt broeck voir de hoytyt vyftich mestschappen ende naer de hoytyt twintigh sonder meer opte verbeurte van oude ceur daer toe staende.

56. Item te selve daege is noch overdraegen als voire, dat soo wie yemants heynighe afbreekt tsy thuynen oft ander heymhout wat tyde vande jaere tselve gebeurde endesoo dickmals men tselve bevynt, die sal telcker ryse daer aen verbeuren vier stuyvers deen helft voor de Heere, ende dander helft voor de genen die de calengierighe doensal, ende eeniegelyck sal alsulcken persoonen mogen calengieren opt syne.

57. Item te selven daege is noch overdragen als voire

dat die van der Plaetsen van Pallaer ende van Vispelick, den dyck*) sullen moeten helpen maecken, soo wanneer tselve inder keuren geboden is, te weten die waghende ende peerden houden, sullen comen met wagen oft kerren ende ander costsaten met scuppen oft schoopen, ende soo wie hier inne gebreckelyck valt, sullen verbeuren die wagen ende peerden houden twee stuyvers, ende dander costsaten eene stuyv(er) deen helft tot profyte van de Heere en d'ander helft voor de genen oft tot proffyt die aen de dyck werckende syn oft gewrocht sullen hebben.

58. Item ten selve daege is noch overdraegen als vore, dat nyemant van nu voortane geenderhande houdt inden Pensput**) sal mogen leggen om te rueten oft oock andersints opt verbeurte van de selven houte tot behoef van den Heere.

Accordeert naer voorgaende collatie met de voors(eyde) keurboeck quod attestor.

(was geteekend) : P Buyx Srs

(uit de Archieven der gemeente)

Een woord uitleg dient hier bijgevoegd.

Den tekst lijk wij dien hier geven, vonden wij geschreven op gewoon papier waarvan de laatste bladzij als opschrift draagt : « AnnoXVcLXIII is deze keurboeck gescreven uyt den cuden keurboeck des dorps van Vorsselaer. »

Er hebben dan minstens drij afschriften van onzen « keurboeck » bestaan, eerstens de oude « op wit parquement » waarvan spraak in den titel, dan het afschrift van 1563 waarvan zcoeven, en eindelijk de tekst door ons afgeschreven. De naam

---

(*) De dijk zoo heet men de baan die van Vorsselaer door de beemden naar Herenthals gaat.

De *Plaetse* zoo hiet men vroeger de dorpskom.

(**) *Penseput* zoo hiet men, als ik goed voor heb, een vijver die midden van 't dorp lag waar heden de « blijk » ligt.

van P. Buyx, die dit laatste onderteekende laat ons toe den opgegeven tekst te doen dagteekenen van het einde der zeventiende eeuw. (1690 -1700)

Dit gezegd, zoo verwondere men zich niet over de schrijfwijze van sommige woorden, die zeker niet uit de vijftiende eeuw dagteekenen; door dat herhaald afschrijven heeft de spelling veel geleden; maar zoo het stuk alzoo van waarde verliest als taalgetuige, geschiedkundig blijft het even belangrijk.

Men bemerkt het bij de lezing: onze Keuren zijn geen op éénmaal vastgestelde wetten, honderd jaar lang werden ze veranderd, verbeterd, en geplooid naar de omstandigheden. En men hield er ten onzent de hand op dat de « Keuren » zouden nageleefd worden; volgens artikel XXVI van een in 1690 gedrukt „*Reglement op d'administratie voor den dorpe van Vosselaere op 't Sant*“ moest « den Keurboeck Jare lycx ter kerkhof, soo naer de Hoogmisse als de Vroegmisse op den dagh van Beloken Paeschen, publieckelijck worden voorgelesen opdat eenieder sich daer naer mach regulieren »

In de « Keuren » is er meermaals sprake van den « Heer » van 't dorp. Ziehier met eenige korte aantekeningen, den lijst der Heeren van 1465 tot 1567.

Joannà van Rotselaer dochter van Jan en van Marie de Berlaimont getrouwd in 1427 met Simon graaf van Salmen (Elsas). Zij verkreeg bij het tweede huwelijk van haar vader in 1445 (en niet 1440 lijk Bulkens zegt) de heerlijkheid Vosselaer.

Jan van Rotselaer halve broeder van Joanna voornoemd werd Heer van Vosselaer bij gifte van zijne zuster. Hij huwde in 1482 Clementia van Bouchout en stierf den 8 meert 1495 (en niet 1425 lijk vele schrijvers na Le Roy zeggen). Zijn marmeren grafmonument wordt nog bewaard in onze kerk.

Hendrik van Rotselaer zoon van voornoemde stierf kinderloos te Parijs in 1500, hij was Heer van Vosselaer sinds 1495.

Isabelle van Rotselaer zuster van Hendrik volgde haar broeder op. Zij was gehuwd eerst met Michael de Croy, en

later met haren hofknecht Thomas Schotelmans. Zij stierf kinderloos in 1529. Bij testament van 1527 liet zij Vosselaer aan haar neef die volgt.

Cornelis van Berghen was hulpbisschop te Luik in 1529 aldaar prins-bisschop in 1539. Hij nam zijn ontslag als prins-bisschop in 1543-44 en verbleef sinds dien dikwijls te Vosselaer. Hij gaf de heerlijkheid van Vosselaer in 1555 over aan zijn neef Jan van Ligne en vrouwe Margriet, graaf en gravinne van Arenberg. Cornelis stierf in 1560.

De *Familie van Arenberg* bezat verder de heerlijkheid van 1555 tot in 1663 wanneer Karel Eugeen prins van Arenberg, Vosselaer verkocht aan den Ridder Jan Proost-van Ghinderthalen.

Vosselaer, 3 September 1909.

AUG. VAN OLMEN.

Bibliographie Campinoise

(Suite)

Travaux Historiques proprement dits.

Canton d'Arendonck.

Arendonck.

Dépendait au spirituel de l'Abbaye de Postel. Voir donc ci-après Postel (1).

707. BUTKENS. *Trophées de Brabant* t. II. p. 136, p. 27.

708. COPPENS. *Nieuwe beschrijving van 's Hertogenbosch*, op. cit. n° 393, t. IV, p. 149-156.

709. DE KONINCK L. *Eene nieuwe dorpskerk ; ter gelegenheid van de plechtige wijding door Z. E. Kardinaal Goossens, aartsbisschop van Mechelen, der parochiekerk van Arendonck ter eere van O. L. Vrouw en van St-Job, op Woensdag 5 October 1904.*

Turnhout, J. Splichal, s. d. (1904) ; in-8, 24 pp. ill.

710. DONNET F. *Objets d'art dans l'église N. D ;*

ds : *Inventaire Obj. d'art*, op. cit. n° 8, 1re livr. p. 3-5.

711. GEVAERT. E. *Eglises restaurées ;*

ds : *Bull. des métiers d'art*, 1901-1902, p. 207-208.

712. GRAMAYE. *Antiquitates*. Antverpia C. XII. p. 42.

(1) En tête de la bibliographie de chaque localité, nous indiquons l'établissement ou la commune de laquelle celle-ci dépendait, pour qu'on puisse aussi consulter sa bibliographie.

713. LE ROY. *Notitia, March. S. R. I.* op. cit. n° 15, p. 409.

714. MARCHÉ 1482 ;

ds : *Kempisch Museum*, 1891, p. 173.

715. *Placcaert tegens degene die de pijlen in het dorp van Arendonck ende het departement van Turnhout sullen aftrecken gestraft sullen worden met de doodt. 6 oct. 1755 ;*

ds. *Placcaerten*, op. cit. n° 612, t. X, p. 73.

716. SCHUTJES. *Kerkelijke geschiedenis*, op. cit. n° 87, t. III, p. 133-143.

718. WELVAERTS TH. J. *Geschiedenis der Vrijheid Arendonck, inhoudend een fac-simile en vier gravuren.*

Turnhout, F. Beersmans-Pleek, 1887 ; in-8 ; 216 pp. ; ill.

Voir aussi : JOURDAIN & VAN STALLE. — KREGLINGER — VAN DER MAELEN — VAN ROOY ; op. cit. nos 3, 10-13.

Desschel.

Ce village appartenait jadis avec Moll et Baelen à l'Avouerie de Corbie. Voir ces communes.

719. COPPENS. *Nieuwe beschrijving van 's Hertogenbosch*, op. cit. n° 393, t. IV, p. 167-171.

720. COUTUMES ;

ds : DE LONGÉ, op. cit. n° 604, t. VII.

721. DONNET F. *Objets d'art dans l'église ;*

ds : *Inventaire obj. d'art*, op. cit. n° 8, 2e fasc. p. 12-15 ; ill.

722. LE ROY. *Notitia*, p. 272.

723. SCHUTJES. *Kerkelijke geschiedenis van 's Hertogenbosch*, op. cit. n° 87, t. III, p. 420-425.

Voir aussi op. cit. nos 3, 10-13.

Eel.

Hameau de Raevens. Voir cette commune.

724. DONNET F. *Histoire et objets d'art dans l'église ;*

ds : *Inventaire obj. d'art*. 2e fasc. p. 154-157.

Poppel.

Dépendait au spirituel de l'abbaye de Tongerlo. Voir Tongerlo.

725. COPPENS. *Nieuwe beschrijving van 's Hertogenbosch*, op. cit. n° 393, t. IV, p. 197.

726. GRAMAYE. *Antiquitates*. Antverpia. C. XII, p. 43.

727. LE ROY. *Notitia*, p. 418.

728. *Nicolas Poppelius ;*

Voir sur ce saint : *Biographie* n° 163.

729. *Reglement op d'administratie van de kerke en de H. Geest-goederen binnen de parochie van Poppel, onder het bisdom van 's Hertogenbosch*, 18 Dec. 1702 ;

ds : *Placcaeten* op. cit. n° 612, t. V, p. 76. — *Bijdragen*, 1902, p. 47-48.

730. *Relation d'un vol sacrilège commis à Poppel, 1735 ;*

ds : *Analectes*, t. II, 1865, p. 258 ; — SCHOUTENS S. *Geschiedenis van den eeredienst van het H. Sacrament des Altaars in België*. Antwerpen, Van Os-De Wolf, 1902 ; p. 353-355.

731. SCHUTJES. **Kerkelijke geschiedenis**, op. cit. n° 612, t. V, p. 487-493.
732. VERHEYEN A. **Uit het archief der gemeente Poppel** ;
ds : **Taxandria**, 1908, p. 73-83.
Voir aussi op. cit. nos 10-13.

Ravels.

- Dépendait au spirituel de l'abbaye de Tongerlo. Voir Tongerlo.
733. DE RAADT. **Jacques le Roy**, baron de Broechem (Seigneur de Ravels).
Nimègue, H. C. A. Thieme, 1891 ; in-8, 112 pp. ill.
734. DE RAM. **Sinopsis**, p. 287-288.
735. DONNET F. **Objets d'art dans l'église**.
ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 100-109 ; ill.
736. **Indépendance nationale 1830. Combat au Ravels-kamp** ;
ds : H. CONSCIENCE. **De omwenteling van 1830**. — CH. POPLIMONT. **La Belgique depuis 1830**. Bruxelles, 1852.
737. GRAMAYE. **Antiquitates**. Antverpia, C. XII, p. 43.
738. KUYL. **Documents pour servir à l'histoire ecclésiastique de quelques paroisses belges, ayant appartenu à l'ancien évêché de Bois-le-Duc**. Ravels ;
ds : **Analectes**, t. VI, 1869, pp. 463, 705.
739. LE ROY. **Notitia**, p. 414.
740. STROOBANT L. **Exploration de quelques tumuli en Campine** ; op. cit. n° 265.
Voir aussi op. cit. nos 10-13.

Rethy.

- Dépendait au spirituel de l'abbaye de Tongerlo. Voir Tongerlo.
741. **Augustinus Hendrickx van Rethy primus te Leuven in 1688** ;
ds : **Historische Mengelingen**, op. cit. n° 331, p. 67-80.
742. COPPENS. **Nieuwe beschrijving van 's Hertogenbosch**, op. cit. n° 393,
t. IV, p. 224-232.
743. DANKELMAN A. **La maison communale de Rethy** ;
ds : **Bull. des métiers d'art**, 1901-1902, p. 18-22 ; ill.
744. DE RIDDER. **Het dorp Rethy**.
Turnhout, Splichal-Roosen, 1860 ; in-16, 72 pp.
745. DONNET F. **Objets d'art dans l'église** ;
ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 16-21 ; ill.
746. GRAMAYE. **Antiquitates**. C. VI, p. 30.
747. LE ROY. **Notitia**, p. 305 ; ill.
748. **Retie op het kerkelijk fondatiegebied** ;
ds : **Kempisch Museum**, 1891, p. 165, 200, 254.
749. SCHUTJES. **Kerkelijke geschiedenis**, op. cit. n° 87, t. V, p. 542-569.
Voir aussi op. cit. nos 10-13.
750. WELVAERTS I. **Kommetje van den H. Franciscus van Assisie te Retie**.
Brecht, L. Braeckmans, 1890 ; in-8, 16 pp.

Weelde.

- Dépendait de l'abbaye d'Averbode. Voir Averbode.
751. DONNET F. **Eglise et objets d'art** ;
ds : **Inventaire d'obj. d'art**, 2e fasc. p. 160-167 ; ill.
752. GRAMAYE. **Antiquitates**, Antverpia C. XIIp. 43.

753. LE ROY. **Notitia**, p. 410 ; ill.
754. **Nicolas Poppelius** ;
Voir sur ce Saint : **Biographie** op. cit. n° 163.
755. STROOBANT L. **Exploration de quelques tumuli en Campine**. op. cit. n° 265.
Voir aussi op. cit. nos 10-13.

Werbeek.

- Hameau de Rethy. Voir cette commune.
756. DONNET F. **Chapelle et objets d'art** ;
ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 22 ; ill.
757. **Franchises accordées aux colons de Schoonbroeck et de Werbeek** ;
ds : **Analectes**, t. II, 1865, p. 30.
758. **Kort verhaal van den oorsprong der miraculeuze Lieve-Vrouw ter sneeuw vereerd te Werbeek**.
Rethy, J. Meuleman-Janssen, 1901 ; in-8 ; 9 pp.
759. LE ROY. **Notitia**, p. 289.
760. SCHOUTENS. **Maria's Antwerpen**, op. cit. n° 440, p. 139-141.
761. VAN HERDEGOM, op. cit. n° 450, p. 271-283.
762. **Werbeek. Zijne kapel en bedevaart** ;
ds : **Kempisch Museum**, 1891, p. 18.

Canton d'Herenthals.

Achter-Oolen.

- Hameau d'Oolen. Voir cette commune.
763. DONNET F. **Eglise** ;
ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 10-11.

Bouwel.

764. DE RAM. **Sinopsis**, p. 273.
765. **Epitaphe** ;
ds : LE ROY. **Le grand théâtre sacré du duché de Brabant**, t. II, 1re part. livr. VII, p. 206.
766. LE ROY. **Notitia**, p. 227-229 ; ill.
767. HAROU. A. **Une excursion en Campine** ;
ds : **Bul. Soc. Roy. belge de Géographie**, t. XIII, 1889, p. 469-472.
Voir aussi op. cit. nos 10-13.

Casterlé.

768. **Coutumes** ;
ds : DE LONGÉ op. cit. n° 604, t. VII, p. 120-193. — CHRISTIJN. **Brabants recht**. t. I.
769. CUYPERS PR. **Note sur une fouille faite durant le mois d'août 1844, à Casterlé pr. d'Anvers** ;

- ds : **Annales Anvers**, t. II, 1844, p. 169-172 ; ill.
770. DE RAM. **Sinopsis**, p. 273.
771. DONNET F. **La statuette de Casterlé** ;
ds : **Taxandria**, 1903-1904, p. 213-233 ; ill.
Voir ici toute la Bibliographie concernant cette statuette.
772. ID. **Eglise et objets d'art** ;
ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 126-133 ; ill.
773. GALESLOOT L. **Un procès de sorcellerie au village de Casterlé 1565- 1574** ;
ds : **Messenger des sciences historiques, 1869**, p. 342.
774. **Gedenkbladen der plechtige inhaling te Casterlé van den Z. E. H. Lodewijk Mierts, als doktor in godsgeleerdheid, op 8 Julius 1890.**
Turnhout, J. Splichal, 1890 ; in-8 ; 24 pp.
775. GRAMAYE. **Antiquitates**. Antverpia, C. VI, p. 31.
776. LE ROY. **Notitia**, p. 294.
777. REYDAMS A. **Het Hof Ter Loo te Casterlé** ;
ds : **Taxandria**, 1907, p. 85-92.
Voir aussi op.cit. nos 10-13.

Grobbendonck.

- Village appelé anciennement Ouwen.
778. BUTKENS. **Trophées de Brabant**, t. II, p. 266 ; **Supplém.** t. I, p. 363-364 ; ill.
779. C. B. D. R. **Motif pour lesquels plusieurs églises paroissiales n'ont pas été reconstruites sur leur emplacement primitif. Les anciennes églises de Wyneghem, Keerbergen, Hemixem, Grobbendonck** ;
ds : **Analectes**, t. X, 1873, p. 305-319.
780. DE RAM. **Sinopsis**, p. 273-275.
781. **Eenige trekken uit de geschiedenis van Grobbendonck** ;
ds : **Kempisch Museum**, 1892, p. 5, 48.
782. GOETSCHALCX P. J. **Geschiedenis van Grobbendonck**.
Hoogstraten, L. Van Hoof-Roelans, 1897-1901 ; 3 vol. in-8. ill.
783. GRAMAYE. **Antiquitates**, Antverpia, C. IX, p. 35
784. **Grobbendonck tijdens de Fransche Omwenteling** ;
ds : **Kempisch Museum**, 1890, pp. 140, 191, 206, 237.
785. HEYLEN A. **Hist. verh. over de Kempen**, op. cit. n° 94 ; passim.
786. LE ROY. **Notitia**, p. 211-224 ; ill.
787. ID. **Le grand théâtre sacré du duché de Brabant**, t. II, 1re part. livr. VII. p. 205.
788. ID. **Le grand théâtre profane de Brabant**. livr. III. p. 43.
789. **Monastère dit du Trône de Notre-Dame**.
GALESLOOT L. **Fondation du monastère dit du Trône Notre-Dame et documents qui s'y rapportent** ; ds : **Analectes**, t. III, 2e sér., 1883, p. 5-36. — **Oorkonde wegens het ontginnen van onvruchtbare gronden in de Kempen door de Priorij van den Troon** ; ds : **Brabantsch Museum**, 1871, p. 205. — LE ROY. **Notitia**, p. 223-224. — DE RAM. **Sinopsis**, p. 219-220. — LATOMI. **Corsendonca**, p. 99-101. — WICHMANS, **Brabantia Mariana**, p. 819. — Renseignements divers ; ds : **Analectes**, t. I. p. 473 ; XII. p. 441 ; XIII, p. 71 ; XV, p. 397. — FRANZ ZAND. **De Maria-Troon (hoeve)** ; ds : **Ons Volksleven**, 1893, p. 48-49.
789b. Schetz C. seigneur de Grobbendonck. Viri pietate, virtute, moderatione,

doctrinaque clarissimi dialogus de pace, rationes quibus Belgici tumultus... componi possint, explicans, s. l. 1579, cal. sept. pet. in-8. Première édition réimprimée dans **Analecta Belgica** éd. Burman.

790. VAN SPILBEECK W. **Arnold van Crayenhem, heer van Grobbendonck en zijne voorzaten** ;

ds : **Maria-Almanak**, 1892, p. 41-53.

Voir op.cit. nos 10-13.

Herenthals.

Dépendait en grande partie du chapitre de Ste-Waudru à Mons.

791. Béguinage :

STROOBANT C. **Erection du Béguinage de Herenthals en paroisse** ; ds : **Mélanges historiques inédits**, 1850, n° 3, 8 pp. — **Documents** ; ds : **Analectes**, t. XXVIII, 1900, p. 420-426. — DONNET F. **Objets d'art** ; ds : **Inventaire obj. d'art**, 2e fasc. p. 50-54 ; ill. — COENS P. **Disquisitio historica de origine beghinarum et beghinagiorum in Belgio**. Leodii Chr. Ouwerx 1629 ; in-8. — A. RYCKEL J. G. **Vita S. Begga du-cissa. Brabantia, beghinarum et begardorum fundatricis**. Lovanii typ. C. Coenestonii 1931 ; in-4 : — **Het leven van de seer edele doorluchtigste en H. Begga hertoginne van Brabant, stighersse der Beggijnen**. Met een cort begriip van de levens der salige, godvruchtige en lof-weerdige Beggijntjes der vermaerde en hoogh-gepresen Beggijnhoven, bij een vergadert door eenen onbekenden Dienaer Godts. 't Antwerpen We Petrus Jacobs, 1712 ; in-8 ; ill. — WYTSMAN K. **Des Béguinages en Belgique**. Gand, 1862 ; in-8. — TERWECOREN E. **Opinions sur l'origine des béguinages belges**. Bruxelles, J. Van dereydt, 1852 ; in-8 (Precis hist.). — NIMAL H. **Les Béguinages**. Nivelles, Lanneau et Despret, 1908 ; in-8. (An. Soc. Arch. Nivelles t. IX, 1908, 1re livr. 1-146 pp. Comme appendice : Bibliographie des Béguinages). — DE RAM. **Sinopsis**, p. 230. — DE RIDDER. **Quelques mots sur l'origine des Béguines** ; ds : **Analectes**, t. XII, 1875, p. 5.

792. Biographie d'hommes célèbres :

Voir ch. Biographie.

BUTKENS. **Trophées de Brabant**. t. I. p. 475, 499 ; t. II, p. 13b, p. 21 : **Supplém.** t. II. p. 440.

793. Canal :

J. B. STOCKMANS. **Deurne en Borgerhout**.

Brecht, L. Braeckmans, 1896-1900 ; 3 vol. in-8 ; ill.

794. Chapitre de Ste Waudru :

STROOBANT C. **Notice historique sur le chapitre Collégial de Ste-Waudru à Herenthals** ; ds : **Annales Anvers**, t. VII, 1850, p. 383-390. — MIRCEUS. **Opera dipl.** t. I, p. 197. note 3.

795. Coutumes :

ds : G. DE LONGÉ, op.cit. n° 604 t, VIII, p. 1-117. — **Costuymen ende usantien der stadt van Herenthals** ; ds : CHRISTIJN. **Brabants recht**, t. I, p. 719-742.

Oorkondenboek

van

't Gasthuis van Herenthals

Het gasthuis van Herenthals is een der oudste stichten van dien aard der Kempen. Het bestond reeds een tijdlang vóór het jaar 1253, wanneer bisschop Nicolaus van Kamerijk het op eenen vasten voet inrichtte en van eene constitutie voorzag. Naar luidt de oorkonde dier bisschoppelijke bevestiging, had het zijn ontstaan te danken aan de weldadigheid van een aantal godvruchtige personen, zoo binnen als buiten Herenthals verblijvend, was het oorspronkelijk toegewijd aan *Onze Lieve Vrouw* en werd er de dienst in gedaan door *broeders* en *zusters*. Die broeders en zusters evenwel leefden geheel gescheiden, hadden ieder hunne bijzondere eetzaal, hunnen bijzonderen dorter, hunnen bijzonderen hof en zagen elkander slechts in de kapel. De eersten, ten getalle van drie, althans in den beginne, stonden voor den dienst van 't man-, en de zusters, ten getale van zeven, tot dien van 't vrouwvolk.

Het bestuur van 't gasthuis bestond aanvankelijk, uit zeven

personen: eenen priester, den geestelijken bestuurder des huizes, gezeide drie broeders en drie zusters. Dat bestuur had alleen het recht nieuwe broeders of zusters aan te nemen. Het getal dezer mocht nimmer, volgens de constitutie des bisschops, voor de broeders, dat van *drie*, en, voor de zusters, dat van *zeven* overtreffen.

De broeders noch de zusters mochten zonder noodzakelijkheid en de toestemming hunner overheden zich buiten de omheining des kloosters begeven, en, wanneer zij uit hoofde van den dienst verplicht waren uit te gaan, moesten de zusters — van de broeders wordt niet gesproken — immer getwee zijn.

Het doel der stichting was de opname en de verzorging van zulke oude en arme menschen, die niet meer met bedelen van deur tot deur hunnen kost konden verdienen: dus een oprecht oud mannen- en vrouwenhuis. Aldra echter ook nam men er allerhande zieken in op, doch mijdde steeds met de grootste zorg die welke kankerende of andere dergelijke ongeneesbare kwalen hadden.

Het gasthuis, alzo ingericht, bestond tot in het begin der veertiende eeuw. Alsdan verdwenen de broeders. Sinds werd het gasthuis uitsluitend bediend en bestuurd door zusters. De rector nochtans of geestelijke bestuurder bleef altijd zijn woordje te zeggen houden. Ook werden er later, zooals wij straks zullen zien, procurators voor het tijdelijke ingesteld. Na het vertrek der broeders werd het getal der zusters natuurlijk vergroot, en werd eene derzelfde tot overste aangesteld. Deze droeg in den beginne den naam van *Meesteres (magistra)*, later, in de vijftiende en in 't begin der zestiende eeuw, dien van *Mevrouw (domina)* en sinds 1528 heet zij *Moeder (mater)*. De zusters, toen de overste Mevrouw werd genaamd, hieten *Jufvrouwen*.

Over de eerste opkomst van 't gasthuis, is ons, buiten zijne stichting, weinig gekend, daar wij voor de dertiende eeuw pas enkele oorkonden of gedenkschriften nopens hetzelfde bezitten. Eene cijnsrol nochtans, opgemaakt vóór het jaar 1296, getuigt dat het toen bereids een groot aantal inkomsten bezat, bewijs dat het zeer in den smaak der bevolking was gevallen en, wat daar noodzakelijk uit voortvloeit, het zich dien ongemeenen bijval had waardig gemaakt door groote en menigvuldige diensten.

Het gasthuis van O. L. V., later 't gasthuis der *H. Elisabeth*

en weleens ook het *Oude Gasthuis* geheeten, was het oudste godsdienstig gesticht, dat, buiten de Tafels van den H. Geest, die wij overal bij de wieg der parochiën aantreffen, op den bodem van de stad Herenthals ontlook. Het bleef ook het voornaamste van al degenen die er later, betrekkelijk talrijk, tot stand kwamen en is het eenige dat, door al de stormen der tijden en onwentelingen heen, te Herenthals, tot ons geraakte.

Belangrijk zou het zijn de geschiedenis van dat gesticht te maken. Veel stichtends, veel wetenswaardigs zouden wij er in ontmoeten niet alleen wat het gasthuis zelf, maar ook wat de stad en zelfs de algemeene geschiedenis aanbelangt. Al geurende roozen nochtans zouden wij er niet in aantreffen, weleens ook groote en zelfs erg stekende doornen. Alles immers wat menschelijk is heeft zijne gebreken; zelfs de schoonste kunststukken hebben hunne schaduwzijde. Die dan echter doen des te trefender het schoone van het geheele uitschijnen.

Ongelukkiglijk, de tijd en vele der noodige kennissen ontbreken ons daartoe. Wel hadden wij een tijdlang geleden, het geluk de hand te leggen op eene ruime verzameling van handvesten betrekkelijk dit klooster — niet minder dan honderd een en zeventig charters — en vonden wij, snuffelend in de archieven van Herenthals zelf, tal nog van andere stukken in die eerste verzameling niet aanwezig. Dat is echter niet voldoende. Om de geschiedenis van een huis van dien aard te maken, is het niet genoeg een aantal feiten te kennen, zelfs een groot getal oorkonden — stichtings-, gift- of voorrechtakten — over dezelfde te bezitten. Bovendien is het van noode de personen te kennen die erin verbleven, degenen met welke deze omgingen, het leven dat zij leidden binnen- en buitenshuis, de geschiedenis der plaats waar zij zich bevonden, enz. 't Grootste deel nu, bijzonder van de laatste vereischten, mangelt, daar ons noch de naamrollen der kloosterlingen, noch de rekeningen des huizes, enkele uitgezonderd, zijn toegekomen en ook de geschiedenis der stad ons niet voldoende is bekend. Hoe gaarne wij het anders ook deden, zijn wij dus verplicht, door onze onkunde verhinderd, dit opzet te laten varen.

Zijn echter de charters de *eenige* bronnen niet die ons veroorloven de geschiedenis te maken van het sticht waaraan zij toebehooren, in alle geval tellen zij onder de voornaamste,

tevens als de beste en de zekerste dezer. Zij zijn als de pijlers in eene kerk, als de grond- en sluitsteen die het geheele gebouw ondersteunen en in richting houden. Derhalve, al veroorloven die charters ons niet eene volledige geschiedenis van het sticht in spraak te leveren, mogen wij ze daarom onder den dekmantel houden, ze opnieuw aan 't gevaar blootstellen hier of daar onder het stof van een of ander archief verloren te geraken? Neen, daar zijn zij al te kostelijk voor.

Dan, niet slechts voor het gasthuis alleen, ook voor de geschiedenis der stad en van geheel den omtrek, zijn zij van waarde. Behalve toch het onmiddellijk betrek, hetwelk zij hebben met het gasthuis, leeren zij ons al de voornaamste personen der streek, een groot getal overheden van Herenthals en de omliggende gemeenten en eene menigte andere wetenswaardigheden van meer of min algemeen belang kennen.

De leden dus van den oudheidkundigen kring *Taxandria* veroorloven ons ze hun aan te bieden. Het is het eerste *Oorkondenboek* van iets of wat gehalte hetwelk, in onze Antwerpsche Kempen, het licht ziet.

Trouw, geheel naar de vereischten der wetenschap, hebben wij de stukken afgeschreven. Slechts, hier en daar, in de giften en overdrachtbrieven, hebben wij zekere terminologie overgeslagen die altijd en overal dezelfde is. De plaatsen echter die wij alzoo weglieten hebben wij door streepjes (— —) aangeduid.

P. J. GOETSCHALCKX.

Nicolaus, bisschop van Kamerijk, bevestigt het gasthuis van Onze Lieve Vrouw te Herenthals en schenkt eenen regel aan de kloosterlingen en de armen daarin verblijvend.

8 Augusti 1253.

In nomine sancte et individue Trinitatis. *Nicholaus*, Dei gratia *Cameracensis* episcopus, universis fidelibus presentem paginam inspecturis, tam posteris quam modernis, in perpetuum. Cum non sit victima melior quam obedientia, et Dominus benedictionem et vitam promiserit hiis, qui habitant in unum, recte dispositis diversis singulorum officiis, ideoque ut in hospitali de *Herentals*, quod ad laudem gloriose virginis Marie, devotione ac munificentia burgencium eiusdem loci ac aliorum Christi fidelium dinoscitur institutum, Domino in suis pauperibus serviatur sub unitate et obedientia regulari, consulta virorum ecclesiasticorum et religionis expertorum prudentia, sic ordinando disposuimus ut fratres et sorores, ibidem degentes, in habitu ac gestu, in modestia victus et vestium, se a seculo et secularium conversatione sequestrent. Statuimus itaque, quod quicumque, divina inspiratione tractus, in eadem domo se Deo famulaturus obtulerit, non prorsus ad obedientiam recipiatur, nisi per annum tamquam novicius inter fratres et sorores conversando probetur et laborem domus modumque vivendi experiatur. Tunc demum, si fratribus domus, cum sacerdote, curam fratrum ac sororum in spiritualibus gerente, et tribus sororibus ad hoc electis, ut pre ceteris consilio fratrum in rebus disponendis intersint, unicorditer placuerit, seculo, propriis ac proprie voluntati renunciaret, votum continentie sub stola in manu sacerdotis deponat, jugum obedientie super se tollat. Vestimentis in precio, colore et forma, humilitatem ac religionem preferentibus, coloribus scilicet quibus seculares uti solent non coloratis, fratres ac sorores induantur. In culcitis plumarum, nisi egritudinis cogente necessitate, fratres non dormiant, in pulvinaribus tamen capita reclinent. Lineis subtus ad carnem, exceptis feminalibus, nisi necessaria dispensatione, non vestiantur. Sorores quoque, cum reliquis anni temporibus lineis utantur, cum nigro super caput velamine incedentes ad discretionem aliarum secularium personarum, quadragesima ante natale Domini et quadragesima ante Pascha et quindena ante Pente-

costen, die tamen ascensionis Domini excepta, subtus lanea sibi aptent indumenta et absque plumis, exceptis cervicalibus, capitibus supponendis quiescant. Fratres a soribus, sorores a fratribus refectorium, dormitorium et ceteras officinas, suis administrationibus deputatas, habeant separatim. Frater aliquis cum sorore numquam singularia ac secreta misceat colloquia. Numquam solus cum sola sedeat, ne capiendis, malignus insidiator viscarium tendat. Porro nemo eorum quicquam proprio arbitrio et voluntate faciat, sed omnia nutu et consilio ejus, cui dispensatio talis commissa est, cum obedientia et humilitate sine murmuratione et reclamatione peragantur. In refectorio et capitulo juxta sue conversionis ordinem sedeant et eodem ordine singulis ebdomadibus, in coquina et refectorio ministrature due sorores eligantur quarum intererit sagaci discretionem provideri, si quorum imbecillitas aliquo exigat edulio, quod in communi omnibus non est appositum, refocillari. Septa loci sui et terminos ambitus domus vel ecclesie sue, nisi de officio sibi commissio, vel de licentia rationabili, nequaquam excedant. Per vicos et plateas seu domos, nulla sororum absque alterius sororis comitatu et testimonio incedere vel spaciari presumat. Nullus fratrum aut sororum, extra domum suam, intra Herentals, a quocumque invitatus manducet. In dormitorio ac refectorio fratres ac sorores cum silentio sedeant. Verumptamen si inter prandendum sive cenandum a quovis aliquid eorum, quorum indiget, usus exigendus est aut insinuandus, quod per nutus aut signa intelligi ab aliis non possit, surgat qui opus habuerit et stando, quod necesse fuerit breviter eloquitur. Post cenam brevissimo habito intervallo pulsatoque signo, convenient omnes bibituri, statimque pulsato ad completorium tintinabulo, omnibus silentium imponatur preterquam si, infirmorum aut hospitem occasione, seu alia rationabili necessitate cogatur ab aliquo silentium interrumpi. Singulis ebdomadibus semel ad minus, omnes ad capitulum convenient sub obedientia sui sacerdotis, vel ejus, cui vices suas commiserit, de communi utilitate tractaturi, et excessus si qui forte acciderint correcturi. E fratribus unus et una de sororibus eligantur qui aliorum custodie deputati, vigilantissime caveant ne aliquorum excessus incorrecti pretereant, ad quorum utriuslibet spectabit sollicitudinem utriusque sexus transgressiones, quas ipsi delinquentes publice non recog-

noverint, propalare in medium, disciplinali censura corrigendas. Qualibet sexta feria in victu quadragesimali jejurent. Ab exaltatione sancte crucis usque ad festum beati Martini, et ab octavis epiphanie usque ad quinquagesimam per quartas ferias in lacticiis jejunium servent; et ab hinc continuum inchoent jejunium, ab esu carniū deinceps abstinentes. A Pascha vero, usque ad festum beati Martini, die dominica et feria tertia et quinta ac precipuis festivitibus carnes comedere proterunt, jejunia vigiliarum et quatuor temporum juxta institutionem ecclesie observantes. Feria secunda extra continuum jejunium et diebus aliis, quibus consueverunt vesci carniū seculares conditis sagimine pulmentariis, poterunt recreari. A festo beati Martini usque ad adventum Domini jejurent, lacticiis tamen utantur. In adventu Domini jejunium servent quadragesimale. Decretum est preterea quod si quis fratrum et sororum proximo suo, seu verbo opprobrii, seu falsum imponendo presumpserit injuriari, una die humi residens, in pane et aqua jejunabit. Si quis vero alteri vel pugno vel baculo aut hujusmodi minatus fuerit, quatuor dies in victu quadragesimali et quintam in pane et aqua jejunando, supra terram sedens continuabit. Siquis autem temeritate aliqua alterum percusserit, quadraginta diebus, ad terram humiliatus, cibo quo ceteri vescuntur utens, per sextas autem ferias pane et aqua jejunium continuabit. Si quis autem leso vulnus inflixerit, pena prenotata sine interpellatione triplicabitur. Si autem quispiam maligno instinctu homicidium perpetraverit, in perpetuum non recipiendus, ejcietur. Quod si quis fornicationis reus inventus fuerit, eliminatus per annum et sex ebdomadas, omni beneficio et consolatione domus privabitur. Tunc denique si defleto excessu, correctus humiliter redierit, in gratiam recipietur. Si vero pertinax infra hunc terminum veniam petere neglexerit, secundo anno et aliis sex ebdomadibus excludetur, similiter et tercio, si tamen infra veniam humiliter non requisierit. Quod si nec tercio contritus fuerit, sine spe recuperandi proscribetur. Qui litteras non didicerunt pro qualibet septem horarum canonicarum, sicut consueverunt conversi, dominicam replicent orationem. Si quis infirmorum fuerit deprehensus, cibum vel potum inordinate sibi reservare vel alii tribuere, jejunio unius diei in pane et aqua punietur; quod si sepius deprehensus fuerit, foras expelletur. Pro magno autem furto,

semel admissio, expelletur, nisi in eo magna compunctio videatur. Caveant autem fratres et sorores ne se invicem vel infirmos immerito conturbent, quod si fecerint pro arbitrio magistri vel sacerdotis puniantur. In eodem hospitali recipiantur pauperes tantum quorum actiones membrorum tali morbo impediuntur, ne possint discurrere per vicos et victum suum hostiatim mendicare. Quicumque igitur infirmus, domum ingressus fuerit, primum Deo per confessionem factam sacerdoti, deinde proximo si quem lesit pro posse suo satisfaciat, et veniam petat. Res suas sub testimonio committat magistro, easdem ex integro, si convaluerit recepturus. Quod si imminente periculo mortis omnia sua domui relinquere forte noluerit, deductis expensis suis, de residuo poterit condere testamentum; si autem intestatus decesserit, omnia sua ad usum pauperum ejusdem domus devolventur. Tribus diebus in ebdomada egri carniū reficiantur. Si qui vero fuerint inter eos, qui pro egritudinis magnitudine grossioribus uti non possunt cibariis, dentur eis quecumque desideraverint, dummodo haberi possint. Ne vero domus in posterum per inutilium personarum susceptionem gravetur, statuimus ut tantum tribus fratribus et septem sororibus de cetero sit contenta, ita tamen, ut si forte ipsius domus necessitas, numerum requirat ampliozem, de nostra vel officialis nostri licentia speciali, probata domus necessitate, frater vel soror predicto numero poterit adaugeri. Calceis autem bovinis, fratres et sorores preter sacerdotem utantur. Salva igitur in omnibus supradictis nostra et successorum nostrorum auctoritate, ad quos provisio, cura, et sollicitudo in omnibus religiosis domibus nostre dyocesis, pre aliis et super alios ejusdem dyocesis, noscitur pertinere, indulgemus, quod, cum procurator dicte domus obierit, vel alias cesserit, alius procurator de consilio fratrum et sororum ejusdem domus substituatur. Cum autem frater vel soror decesserit, qui psalterium legere noverunt, vel vigiliis mortuorum, pro modulo suo, defuncto persolvant, et precipue septem continuis diebus post obitum defuncti; reliqui vero dominicam orationem septies in die dicere tenebuntur. Moneantur autem pauperes decumbentes, et tunc maxime, ut singulis diebus mane, post prandium et post cenam, orationem dominicam, vel alias quas noverint, pro fratribus et sororibus et benefactoribus domus et pro fidelitate Dei, pro salute vivorum et defunctorum humiliter

dicere non omittant. In omnibus autem que ad rigorem religionis aut severitatem discipline spectantia preordinavimus, occasione infirmitatis, aut corporis imbecillitatis, aut oneris laboriosi seu qualibet deliberatione rationabili, de consilio sacerdotis, prout expedierit, licebit dispensari. Statuimus autem ut quociens fratres et sorores recipiendi fuerint, constitutionum istarum coram illis series prelegatur; et ut plene singula capiant, in lingua sui ydiomatis exponantur ad plenum et hecse, quantum in eis est, observatos promittant. Alioqui fraternitatem domus minime poterunt adipisci. Et si aliter recepti fuerint expellentur. Temporalia quoque domus memorate, de consilio duorum virorum, zelum Dei habentium, ad hoc electorum, qui sacramento domui fidelitatem exhibuerint, debent pertractari. Hii autem prout opus fuerit vel post anni circulum ammoveantur, vel si utiles inventi fuerint sollicitudinem eandem gerere permittantur. Harum autem constitutionum observantiam in sepedicta domo inviolabiliter observari volentes, eam auctoritate pontificali roboramus et sigili nostri appensione, presentis pagine continentia, munimus. Actum anno gracie millesimo ccº, Lº. III mense Augusto.

Oorspronkelijke handvest op perkament, groot 78 op 80 cm. — *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*. I, 68.

(Wordt voortgezet.)

